

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

BcA. Adam Homolka

**Pohled Josipa Broze Tita na
jugoslávský nacionalismus**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Radomir Sztwiertnia

OLOMOUC 2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 28. dubna 2015

Chtěl bych zde poděkovat mému vedoucímu práce za výbornou komunikaci a partnerský přístup. Také bych rád poděkoval mým nejbližším za jejich podporu při psaní této práce a za to, že jsem díky nim mohl úspěšně pokračovat ve svých studiích.

Obsah

Úvod	6
1. Nacionalismus a vznik jihoslovanských národů.....	9
1.1. Pojem nacionalismus.....	9
1.2. Definice nacionalismu a jeho chápání v marxismu–leninismu.....	11
1.3. Původ a vývoj jihoslovanských národů.....	13
2. Společný stát jižních Slovanů.....	15
2.1. Vznik ideji společného státu.....	15
2.2. Národnostní problémy sjednocené Jugoslávie.....	17
2.3. Královská diktatura a jugoslavizace.....	19
3. Život Josipa Broze Tita a jeho názorové ukotvení.....	21
3.1. Působení do roku 1941.....	21
3.2. Druhá světová válka.....	22
3.3. Doživotním prezidentem Jugoslávie.....	23
3.4. Levicový základ Titova světonázoru.....	25
3.5. Zdroje Titova životního pohledu na nacionalismus.....	26
4. Střety s nacionalismem do roku 1945.....	29
4.1. Aktivity po návratu z ruského zajetí.....	29
4.2. Předsedou Komunistické strany Jugoslávie.....	31
4.3. Válečné uspořádání země.....	33
4.4. Titova činnost během druhé světové války.....	34
4.5. Četnici.....	37
4.6. Bratrství a jednota.....	38
4.7. Titův vztah k menšinám Jugoslávie.....	39
5. Střety s nacionalismem po roce 1945.....	43
5.1. Poválečné procesy.....	43
5.2. Řešení národnostní otázky v novém státě.....	44
5.3. Formulace muslimské a makedonské národní identity.....	46
5.4. Tito a jugoslávská etnoreligiozita.....	47
5.5. Rok 1948 a národnostní politika dalších let.....	50
5.6. Uvolnění a předzvěst nové krize nacionalismu.....	51
5.7. Chorvatské jaro.....	53
5.8. Nová ústava 1974.....	56

5.9. Reflexe Tita v pohledu jugoslávských národů.....	57
Závěr.....	58
Příloha.....	61
Seznam zkratk.....	62
Literatura.....	63
Prameny.....	67
Abstrakt.....	68
Abstract.....	69

Úvod

Josip Broz Tito v průběhu svého života prošel řadou rolí, počínaje tajným agentem kominterny, přes vůdce partyzánského odboje, až po doživotního prezidenta své domoviny – Jugoslávie. Země, která byla v průběhu staletí svým socio-politickým a historickým vývojem rozdělena na několik svébytných národů s rozdílným náboženským vyznáním, tradicemi a více či méně odlišným jazykem. Po dlouhé období téměř 40 let své vlády dokázal Tito udržet Socialistickou federativní republiku Jugoslávie napříč její diverzifikované společnosti jednotnou. Stojí za tím řada příčin a opatření, přičemž jedním z klíčových je bezesporu také snaha o nastolení plné rovnoprávnosti mezi jednotlivými etniky a zároveň potírání veškerých forem nacionalismu, jím chápaných jako škodlivých. Tuto politiku prosazoval s cílem v ideálním případě navždy zamezit všem nacionalistickým a separatistickým tendencím ze strany jednotlivých národů. Od vzniku společného jihoslovanského státu se o to pokoušelo i vedení předchozích státních útvarů – především pak Království Jugoslávie¹, ale vždy podstatně odlišným způsobem. Josip Broz takové snahy znal, rozhodl se k nim sám přispět a všechna svá státnická i osobní rozhodnutí tomu také podřizoval.

Právě Titův pohled na problematiku jihoslovanského nacionalismu je středobodem této práce. S jistotou lze říci, že byl velmi komplexní, ovlivněn řadou různých aspektů od jím vyznávané ideologie až po osobní zkušenosti. Ačkoliv se v průběhu času razantně neproměňoval, během svého života byl jediný jugoslávský maršál vystaven různým situacím, kdy musel učinit rozhodnutí v otázkách nacionalismu a národnostní politiky. Tato historicko-politická studie si klade za cíl analyzovat názory Josipa Broze týkající se jugoslávského nacionalismu a poukázat na jednotlivé momenty Titova života, kdy se střetl s některým jeho projevem. Na základě rozhodnutí, proslovů, analýz jeho postojů a zaznamenaných výpovědí dobových svědků se pokusím na následujících stránkách vytvořit ucelený náhled na tyto názory a podat o nich vypovídající zprávu. Hlavní výzkumná otázka práce zní: „Jaký byl pohled Josipa Broze Tita na jugoslávský nacionalismus?“ Doplňující výzkumné otázky pak jsou: „Jaký byl vývoj myšlenky

¹ Viz podkapitola 2.3. a téma jugoslavizace.

společného jihoslovanského státu?" „Které jsou zásadní momenty života Josipa Broze Tita z nichž můžeme vyvozovat jeho pohledy na nacionalismus?"

Důvod, proč jsem si zvolil toto téma práce je, že se dlouhodobě zajímám o vliv jaký může mít jedna osobnost se silným charakterem na vývoj politické a celospolečenské situace. Jugoslávský maršál, doživotní prezident a komunistický diktátor Josip Broz Tito je typickým příkladem tohoto jevu. Všechny prameny a literatura, včetně vzpomínek dobových pamětníků, se shodují, že přes uměle vytvářený kult osobnosti skutečně jednoznačně byl silnou osobností. Takovým způsobem není hodnocen jen mezi svými příznivci, ale i mezi odpůrci a kritiky, kteří poukazují především na jeho rigidní autoritářské jednání, pokud došlo na otázku moci. Při výběru tématu pro mě bylo též podstatné, že existuje řada literárních titulů, zabývajících se s tématem spojenými okruhy. Problematika jihoslovanského nacionalismu je potom sama o sobě specifickým tématem, nabízejícím řadu různých úhlů pohledu, a to i ve vztahu k jednotlivým historickým etapám tohoto multietnického regionu. Viděl jsem možný potenciál jednak v doposud v českém prostředí málo reflektovaném tématu, a jednak byla mou motivací také zajímavá spojitost mezi jugoslávským nacionalismem a osobností Josipa Broze, jež ovlivňovala historii regionu po období dlouhých 40 let a svým způsobem ji ovlivňuje dodnes.

Literatury týkající se s tématem spojených okruhů je dostatek, a to i napříč tomu, že konkrétní vyznění tématu této práce doposud samostatně zpracováno nebylo. Mezi, dle mého subjektivního názoru nejlepší publikace, které se v českém prostředí podrobně zabývají historií Balkánu, patří knihy z edice *Dějiny* vydávané nakladatelstvím Lidové noviny. Do této kategorie patří tituly *Dějiny jihoslovanských zemí*, *Dějiny Chorvatska*, *Dějiny Srbska*, *Dějiny Slovinska* a *Dějiny Makedonie*. Mezi literaturou zabývajících se historií zkoumaného regionu je třeba zmínit též *Balkán: 2000 let mezi východem a západem* od Michaela W. Weithmanna a velmi obsáhlé dílo Mishy Glenneho *Balkán 1804-1999*. Z literatury týkající se nacionalismu, je v českých zemích nejvýznamnější dílo Miroslava Hrocha, který se tímto tématem dopodrobna zabývá v celé řadě titulů. Co se týká osoby Josipa Broze Tita, klíčová byla v tomto směru Titova biografie z roku 2011 od Geoffreyho Swaina – *Tito: A Biography*. Konkrétnímu tématu této práce se pak nejbližší přiblížil americký politolog Walker Connor, který se ve svém díle z roku 1984 *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy* zabývá

nacionalismem ve vztahu k teorii komunismu a komunistickým zemím obecně. Díky tomu, že se mezi jinými v knize zaměřuje i na Jugoslávii a částečně i na osobu samotného maršála Tita, je dané dílo v konečném důsledku pro tuto práci nejdůležitější a zcela zásadní.

Samostatnou kategorií pramenů jsou dokumentární filmy. Ty představují velmi cenný zdroj informací, neboť často obsahují části Titových projevů z různých etap jeho života. Patří sem *Titova cesta* a dokument *Tito's Ghosts*, který je ze série dokumentů BBC. Zcela specifickým pramenem je dokument absolventa pražské FAMU a oceňovaného chorvatského režiséra Lordana Zafranoviće s názvem *Tito – Poslední svědci testamentu*. Dokument pracuje zcela odlišným způsobem než většina jiných pramenů. Události života Josipa Broze jsou zde podávány pomocí vzpomínek pamětníků a očitých svědků událostí. Přirozeně zde pak vyvstávají otázky subjektivního zabarvení, nechtěného pozměnění reálných vzpomínek a dokonce i možnost prosté lži. Přesto je dokument i kvůli své velké podrobnosti, zahrnující třináct hodinových dílů, nesmírně cenným zdrojem mnohdy jinak těžko dohledatelných a detailních informací o Titově životě a událostech v Jugoslávii ve 20. století. Je však nezbytně nutné přistupovat k těmto informacím obezřetně a s jistým odstupem.

Adekvátně strukturovat práci *Pohled Josipa Broze Tita na jugoslávský nacionalismus* je nelehký úkol. Stojí za tím především mnohvrstevnost celého tématu, avšak výchozí princip je prostý: na začátku je ve stručnosti představen obsah pojmu nacionalismus a jeho pojetí v chápání marxismu-leninismu. Následuje původ jihoslovanských národů, idea vzniku a vývoj společného státu – tedy ideovými a politickými dějinami regionu se zabývající podkapitoly, které jsou podstatné pro pochopení kontextu celého tématu práce. Další část ve stručnosti představuje Titovu biografii a hlavní kořeny jeho názorového ukotvení. Ta je následována dvěma zásadními kapitolami, rozdělenými zlomovým rokem 1945, kdy se Josip Broz stal hlavou územně celistvého státu. Dané kapitoly chronologicky popisují Titův život ve vztahu s projevy nacionalismu, ukazují řadu konfrontací se separatismem na nacionální bázi a obsahují části textů jeho článků, vzkazů, rozhovorů či proslovů a právě díky nim, v kontextu s učiněnými rozhodnutími, lze nejlépe poznávat jeho názory. Tato část se však může zdát poněkud nepřehlednou, za čímž stojí fakt, že počínaje obdobím druhé světové války se od hlavní linie štěpí mnoho dílčích témat, která jsou však s primárním zaměřením

zkoumání úzce provázaná a nelze je nezmínit, pokud je cílem práce dosáhnout skutečně kompletního rozboru dané problematiky. Přestože se i tato část práce snaží zachovávat reálnou chronologii, místy je to kvůli prolínání a spojitosti událostí zcela nemožné. Avšak právě tyto podkapitoly spojené s různými aspekty Titova života jsou podstatným zdrojem informací a doplňují celkový obraz jeho pohledů na nacionalismus.

1. Nacionalismus a vznik jihoslovanských národů

1.1. Pojem nacionalismus

Z nejširšího hlediska lze konstatovat, že pojem nacionalismus vychází z latinského *natio*, což se do češtiny překládá jako národ. Vznik nacionalismu se obecně klade do 18. století, a proto také před touto dobou – ačkoliv tak někteří autoři činí – se většinou o nacionalismu nedá hovořit. Z hlediska politických ideologií se dá mluvit snad pouze o dynastismu či patriotismu, který však část autorů s nacionalismem spojuje (Hroch 2009: 34). Jako první slovo nacionalismus použil osvícenský filozof Johann Gottfried Herder v souvislosti s německým národem a to na základě nového kritického měřítko, kterým se stal jazyk. Herder se svou prací snažil posílit národní cítění Němců a jazyk spojoval spolu s kulturou a tradicemi, na základě čehož definoval jednotlivé národy. Ačkoliv to byl on, kdo dal vzniknout pojmu nacionalismus, různé národnostní tendence můžeme sledovat v mnoha zemích celé Evropy 18. století. Vznikala nová národní hnutí hnaná řadou cílů: „a) přesvědčení o tom, že národ má nebo musí vybudovat vlastní svébytnou národní kulturu, b) přesvědčení o tom, že příslušníci vlastního potlačovaného národa nemají stejné postavení ani stejné možnosti vzestupu jako příslušníci národa vládnoucího, c) mýtus o mimořádné mravní hodnotě a dovednosti příslušníků vlastního národa, o jejich dřímajících, dosud neprojevených kvalitách, d) víra, že neplnoprávné postavení musí být a bude překonáno a konečně e) víra v nezastupitelné místo vlastního národa mezi ostatními národy Evropy, někdy stupňovaná v přesvědčení o jeho mimořádném poslání.“ (Hroch 1986: 65).

Za přelom v dějinách nacionalismu lze s jistotou označit Velkou francouzskou revoluci. „*Jde o ideovou komponentu. jejíž význam byl nejednou diskutován, a zpochybňován, ale přesto nemůže být zcela přehlížen. Je to vliv revoluce na šíření novodobého národního uvědomění či nacionalismu. Ztotožnění třetího stavu s národem, které stálo na prahu revoluce ve Francii, politizovalo a demokratizovalo pojem národ, který byl dosud ve většině evropských zemí chápán jako pospolitost politicky privilegovaných obyvatel státu – tedy v podstatě především šlechty a případně i patriciátu. Národ v revolučním francouzském pojetí byl souhrnem rovnoprávných občanů, všech občanů daného státu.*“ (Hroch, Kubišová 1990: 507).

V průběhu následujícího 19. století hrály projevy nacionalismu ve společnosti významnou roli. Především v kombinaci s uměleckým romantismem, určitou legendarizací národní historie a útlakem ze strany jiného národa, často zastoupeného absolutistickým monarchou, vedly k mnoha revolucím a výbojům spojeným s myšlenkou nacionalismu. „*Základem povstání v letech 1848-49 byly myšlenky liberalismu a nacionalismu, které inspirovala Francouzská revoluce a které se sporadicky projevovaly od roku 1815. (...) Národní povstání v Řecku, Belgii, Polsku a v Latinské Americe bylo podníceno také národním citěním.*“ (Stevenson 2004: 303). Tyto snahy postupně také vedly ve 2. polovině 19. století ke sjednocení Německa a Itálie a později paradoxně k rozpadu Rakouska-Uherska na jednotlivé národní státy. Tento pojem je s nacionalismem úzce spojen a vyjadřuje právo na sebeurčení každého národa ve svém vlastním suverénním státě a na vymezeném území. Jedním ze světově nejvýznamnějších zastánců národních států byl prezident USA Woodrow Wilson, který definoval principy národního sebeurčení a i díky němu více či méně homogenní národní státy začaly hrát ve světovém uspořádání po první světové válce hlavní roli (Hroch 1999: 49). Svě nejradikálnější společenské i politické podoby pak dosáhl nacionalismus v Německu v první polovině 20. století. Vzniká zde myšlenka nacismu, tedy že daný národ či větev národů – v tomto případě árijská rasa – je nadřazen národům ostatním a je historicky předurčen k jejich dominanci. Tato šovinistická ideologie následně vedla ke genocidě, tj. snaze o vyhlazení určitého národa, který je považován za podřadný a parazitický. Ačkoliv ve světovém měřítku tato nejradikálnější forma nacionalismu zanikla spolu s koncem druhé světové války, v minimální míře přetrvává jako názorový proud v různých státech světa dodnes.

1.2. Definice nacionalismu a jeho chápání v marxismu-leninismu

Hned na úvod je nutno uvést, že v této práci není dostatek prostoru na to, aby bylo možné obsáhnout byť jen částečně debatu ohledně definice pojmu nacionalismu. Jedná se o dlouhodobě trávající diskuzi, mezi řadou osobností z oblasti politologie, sociologie a historie, která se zabývá obsahem tohoto pojmu, přičemž autoři se v některých pohledech shodují a v jiných zase diametrálně odlišují. Jen pro ilustraci: velmi specifický postoj k problematice zaujímal například s Českými zeměmi spjatý filozof a sociolog Ernest Gellner, který tvrdil, že žádné národy původně neexistovaly a ty moderní jsou výplodem teprve historických nacionalistických tendencí – tedy že „*je to nacionalismus, který plodí národy, a nikoli obráceně.*“ (Gellner 1993: 67). Zásadně se tak odlišuje od většiny autorů, kteří se shodují, že existují jistá základní kritéria, podle kterých lze národ definovat:

- 1) *společné území*
- 2) *společný původ*
- 3) *společný jazyk*
- 4) *společné mravy a zvyky*
- 5) *společné zážitky, společná dějinná minulost*
- 6) *společné zákony a společné náboženství*

(F. J. Neumann citován in Hroch 2003:42).

Mnozí autoři pak přidávají další kritéria jako například kulturu či tradice, nebo naopak celý základní koncept shrnutý v roce 1888 v knize Volk und Nation kritizují. Pro tuto práci si však autor zvolil jako výchozí teorie amerického politologa Walkera Connora, který se nacionalismem zabývá ve svých dílech již dlouhá desetiletí. Podstatu pojmu národ vystihuje slovy: „*(...) podstata národa je nehmatatelná. Touto podstatou je psychologická vazba, která spojuje určité lidi a v jejich podvědomém přesvědčení je zcela zásadně odděluje od všech ostatních. (...). Nejasnost obklopující podstatu národa nemizí, ani když se omezíme na jeho správný, nepolitický význam – lidskou kolektivitu.*“ (Connor citován in Hroch 2003: 156–157).

Specifickým zaměřením Walkera Connora ve zkoumání nacionalismu jsou pak projevy tohoto fenoménu ve vztahu k učení marxismu-leninismu a k praxi

aplikované v komunistických zemích. Ve svém díle *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy* se zabývá pohledem marxismu-leninismu na nacionalismus a následně zkoumá jednotlivé systémové modely v Sovětském svazu, Číně, Vietnamu, Československu, Rumusku a konečně v Jugoslávii, což je pro tuto práci zcela klíčové. Walker Connor o vztahu mezi nacionalismem a marxismem tvrdí: „*Nacionalismus a marxismus jsou filozoficky nekompatibilní. Nacionalismus je založen na předpokladu, že nejzákladnějším rozdělením lidského rodu jsou vertikální štěpící linie, které rozdělují lidi do etno-národních skupin. Marxismus se v kontrastu s tím zakládá na přesvědčení, že nejzákladnějším rozdělením lidstva je horizontální dělení do tříd, které se protínají napříč národními skupinami.*”² (Connor 1984: 5). Jak pokračuje, nacionalisté by stáli za tím, že vědomí vlastní národní identity je pro člověka přednější než fakt, že spadá do třídy dělníků či buržoazie. Naproti tomu marxisté věří, že příslušnost k dané společenské třídě, by byla před příslušností k německému, italskému, či ruskému národu.

Dle Connora Marx předpokládal, že národy, minimálně po určitou dobu, přežijí proletářskou revoluci. Poukazuje na to, že v Manifestu komunistické strany se píše: „*I když ne svým obsahem, tedy svou formou je boj proletariátu proti buržoazii nejprve bojem národním. Proletariát každé země se ovšem musí nejprve vypořádat se svou vlastní buržoazií.*” (Marx, Engels 2009: 17). V pozdější fázi pak mají zaniknout nejen národy, ale i státy – tedy obojí má vymizet spolu s kapitalismem. Informace, které Karel Marx podává o nacionalismu jsou ovšem strohé a jednoduše tomuto tématu nevěnoval přílišnou pozornost (Connor 1984: 8). Větší pozornost mu později věnoval Vladimír Iljič Lenin. Ten na nacionalismus pohlíží čistě negativně, jako na odpověď lidí na útlak z minulosti, ať už domnělý nebo skutečný. Avšak byl přesvědčen, že „*jedinou cestou jak bojovat s nacionalismem je za použití mrkve, nikoliv hole*” (Connor 1984: 34). Komunisté tedy mají především za úkol takticky využít nacionalismus k zisku tíženého internacionalismu a potažmo všech svých cílů. Lenin později své teorie využíval v praxi, což jde vidět hned na několika bodech jeho pragmatické politiky. Příkladem může být program Národní rovnosti, který zaručoval všem národům SSSR možnost

² Veškeré citace z literatury psané v anglickém jazyce jsou mými vlastními překlady. Slovo cleavage jsem se pak v tomto případě rozhodl překládat v souladu s českou politologickou tradicí jako štěpící linie.

výuky ve svém vlastním jazyce, avšak školní předměty nadále vyučovaly doktrínu komunistického internacionalismu (Connor 1984: 36). Nebo též Leninova koncepce Sovětského Ruska jakožto federace svazových republik, která úspěšně zakrývala přísný centralizmus celého totalitního zřízení.

1.3. Původ a stručný vývoj jihoslovanských národů

Slovinci, Chorvati, Srbové, Bosňáci, Černohorci a Makedonci. To je výčet jihoslovanských národů tak jak jsou dnes v obecné rovině přijímány. Původně však takřka všichni tito obyvatelé Balkánu přišli na svá území jako slovanské kočovné kmeny v období stěhování národů. „*Od počátku 6. století musela byzantská říše čelit nájezdům Slovanů, kteří přicházeli ze severního Černomoří, z tzv. pravlasti východně od Karpat. Zmínky o Slovanech můžeme sledovat již v dílech pozdně antických autorů. Jak vypráví řada byzantských spisovatelů a také gótská historiografie pronikali Slované koncem 5. a začátkem 6. století (...) na byzantské území kolem Dunaje.*“ (Šesták et al. 1998: 12). Ačkoliv je reálné, že částečně původně přišli dnes moderní národy jako kmeny z různých oblastí³, je jisté, že v raném středověku tvořily relativně homogenní skupinu. V průběhu mnohaletého zápasení o vliv na daném území pak vznikl mezi potomky původních slovanských kmenů zásadní rozkol. Srbové, pod vlivem Byzance, částečně Bulharska a neopomenutelně také žáků Cyrilometodějské tradice vyhnáných z Moravy, přijali pravoslavné křesťanství. Naproti tomu se Chorvati, poměrně brzy vytvořivši vlastní království, dostali díky politické orientaci krále Tomislava pod vliv římského papeže. Zanedlouho poté byla vytvořena unie s Uherským královstvím, která určila osud Chorvatů na dalších téměř 900 let.

Dalším klíčovým bodem, nutným pro pochopení původu jihoslovanských národů, je turecká invaze na Balkán. V průběhu 15. století Osmanská říše vojensky vydobyla celé území pozdější Jugoslávie, vyjma Dalmácie, Istrie a Slovinska

³ Chorvati přišli nejspíše z oblasti východně od Karpat. Srbové částečně také odtud avšak částečně též z dnešního Lužického Srbska. Slovinci zřejmě původně tvořili pás přes rakousko-maďarskou hranici až na kraj dnešního Slovenska. Makedonci jsou tvořeni potomky slovanského kmene Brsajců, kteří se přibližně na území dnešní Makedonie smísili s původním illyrským obyvatelstvem. Původ Černohorců jakožto samostatného etnika je možné hledat v duchovním dědictví knížectví Zeta sídlícího na přelomu 14. a 15. století na území Černé hory a v nástupnickém biskupském státě.

(Weithmann 1996: 95-96). Následně zde docházelo k četným konverzím na islám, které někdy byly nucené a jindy probíhaly za účelem přestat být v novém státě obyvatelem druhé kategorie, vyzískat privilegia a plnou rovnoprávnost. Spolu s islámem a jeho přijetím přijímali tito lidé také novou kulturu a zvyky odlišné od křesťanských či původních slovanských – naopak více podobné těm tureckým. Vyčlenili se tak oproti původní majoritní společnosti a založili novou menšinu, která se podle geografického umístění nazývala různě. V Bulharsku tito konvertité dostali jméno Pomaci, v Makedonii Torbeši, na území Kosova pak Gorani. Nejvíce těchto konvertitů bylo na historickém území Bosny, a protože zde postupně začali oproti Srbům tvořit majoritu, nebylo třeba jiného specifického názvu pro toto obyvatelstvo než jednoduše muslimové či bosenští muslimové (Majewska 2011: 30). Teprve v průběhu času se objevil termín *Bošnjaci* – do češtiny překládaný jako Bosňáci. Tento výraz původně označoval veškeré obyvatele území, a až časem, když se začalo srbské a chorvatské obyvatelstvo vyčleňovat a definovat jako příslušníci sousedních národů, se začal výraz Bosňák vztahovat čistě na muslimské obyvatelstvo. De facto tak vznikla idea samostatného bosňáckého národa.

Osmanská říše začala časem oproti evropským mocnostem upadat a její vliv byl stále menší a menší (Rychlík 2009: 115). V průběhu 19. století ztratila mnoho svých držav: od 70. let je Bosna a Hercegovina okupována jako protektorát Rakouska-Uherska a po Rusko-Turecké válce znovu získává svou nezávislost Srbské království. Černá hora si naproti tomu dokázala zachovat svrchovanost téměř po celou dobu turecké nadvlády nad Balkánem v podobě biskupského knížectví v čele s biskupem vladykou. V roce 1852 pak proběhla zásadní reforma, když bylo upuštěno od teokratických prvků a zavedeno knížectví, od roku 1910 pak království, v čele s rodem Petrović-Njegoš. Území Makedonie však stále podléhalo Osmanům, a to až do Balkánských válek v letech 1912 a 1913, po kterých byla připojena k Srbsku.

2. Společný stát jižních Slovanů

2.1. Vznik ideji společného státu

První světová válka začala smrtí následníka Rakousko-Uherského trůnu rukou srbského nacionalisty, bojujícího za připojení okupované Bosny k Srbskému království. Srbsko se následně stalo cílem vojenského útoku Habsburské monarchie za účelem zničení samostatného státu a jeho podmanění si (Stevenson 2004: 389). Ačkoliv zprvu srbské a černohorské vojenské oddíly slavily úspěchy, kterým se dostávalo dokonce nemalé mezinárodní odezvy, po připojení německých a bulharských jednotek do bojů již neměly proti převaze šanci a musely se stáhnout na jih od své domoviny na britské základny v Řecku. Německo i Rakousko-Uhersko se však roky trvající válkou vyčerpaly a čím více se blížil její konec, tím více se stávala otázka poválečného uspořádání aktuální .

Idea společné země jižních Slovanů se objevuje v době světové války souběžně v několika různých kruzích. „*Myšlenka společného státu jihozápadních Slovanů se neobjevila v této době poprvé. Zrodila se v průběhu 19. století a periodicky se vracela v úvahách Srbů, Chorvatů i Slovinců. Jihoslovanský program zaznamenal velký vzmach v průběhu balkánských válek, kdy vítězství na bitevních polích neobyčejně posílila prestiž Srbska.*“ (Pelikán et al. 2004: 276). Takový státní celek se stává novou hlavní ideou poválečného uspořádání mezi původně čistě pro srbskými vojenskými a politickými kruhy v čele s předsedou vlády Nikolou Pašičem. 7. prosince 1914 byla přednesena tzv. Nišská deklarace, ve které stojí, že hlavním válečným cílem Srbského království je „*osvobození a sjednocení všech našich nesvobodných bratrů Srbů, Chorvatů a Slovinců.*“ (Šesták et al. 1998: 371). Tato idea však vycházela spíše z předpokladu o další národy rozšířeného Srbského království s centralizovanou vládou v Bělehradě a srbským královským rodem Karadjordjevićů v čele.

Dalším kruhem, který se postavil za myšlenku sjednocení jižních Slovanů, byla skupina 33 poslanců Rakouské Říšské rady, která vystoupila s tzv. Májovou deklarací. K původně slovinské a chorvatské skupině se záhy připojili též říšští poslanci srbského původu. Deklarace požadovala vytvoření jednotného jihoslovanského království, kterému by vládla Habsburská dynastie. Nemělo se tedy

jednat o suverénní stát, ale spíše o třetí součást velké mnohonárodnostní monarchie, vedle Rakouska a Uherska měla přibýt též Jugoslávie. Celý koncept byl však odmítnut nejen císařskou rodinou, ale i poslanci Rakouska a Uher (Berend 1998: 170).

Snad možná nejzásadnější vliv na poválečné uspořádání měl Jugoslovenski odbor – do češtiny překládán jako Jihoslovanský výbor (Weithmann 1996: 284). Jedná se o skupinu kolem několika bývalých poslanců Říšské rady od začátku války působící v emigraci, která v čele s Ante Trumbićem usilovala o samostatný jihoslovanský stát. „Členové výboru byli stoupenci ideje existence jednotného jihoslovanského národa, tvořeného třemi plemeny (větve) – Slovinci, Chorvaty a Srby. Výbor úzce spolupracoval s českým Masarykovým odbojem, který sledoval obdobné cíle. Masaryk za války apeloval na vedoucí státníky Dohody, aby jejich vlády zrušily rozhodnutí Londýnského paktu, který hrozil uvrhnout po válce značnou část Jihoslovánů do područí Itálie.” (Šesták et al. 1998: 374). Oproti srbské politické reprezentaci zastával povětšinou chorvatský Jihoslovanský výbor názor, že nový stát by měl být decentralizovaný, na bázi federace či dokonce konfederace.

Klíčová změna přišla v roce 1917 na řeckém ostrově Korfu, který byl v této době spravován britskou armádou. Do značné míry pod tlakem revolučních událostí v Rusku – hlavním spojenci Srbského království – byla ochotna velká část srbské politické reprezentace ustoupit od myšlenky Velkého Srbska⁴. Jako hlavní zástupci státoprvních delegací zde Nikola Pašić a Ante Trumbić podepsali tzv. Korfskou deklaraci, která definovala novou společnou zemi – Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Vyjednávací komise se shodla na názvu, principech a územních požadavcích nového státu, které zahrnovaly i Makedonii a Černou horu. Vládnoucím rodem nové konstituční monarchie se měl stát srbský královský rod Karadjordjevićů a všem občanům byla zaručena rovnost před zákonem. V dokumentu je pak také zdůrazňována nutnost zachovat „*kmenové vlastnosti jednotného trojmanného národa Srbů, Chorvatů a Slovinců a udržení státoprávní kontinuity historicko-politických teritorií.*” (Korfská deklarace). Odpověď na potenciální otázku, proč se nerozhodla vydat každá dnešní nástupnická země svou vlastní cestou, můžeme vidět krom faktu nemožné shody na sporných územích,

⁴ Idea Velké země vychází z představy geografického ohraničení národního státu tak, aby v sobě zahrnoval veškeré regiony obývané většinově příslušníky jeho hlavního etnika, či z historických důvodů nárokováné území (např. Velké Maďarsko, Velké Bulharsko, Velké Chorvatsko).

také v závěrečné větě celé Korfské deklarace, která o novém státě prohlašuje: „*Bude garancí národní nezávislosti a všestranného národního kulturního pokroku, silná obrana proti německému nátlaku (...)*“ (Korfská deklarace).

2.2. Národnostní problémy sjednocené Jugoslávie

Většina hlavních aktérů Korfské deklarace brala společný stát jakožto nutnost pro udržení stability v regionu a zároveň jedinou možnost obranyschopnosti v případě napadení silnějšími zeměmi. Na základě vývoje v dané oblasti a dohod z vyjednávání na Korfu vzniklo 20. prosince 1918 společné království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Z výše popsaných dějinných událostí však vyplývá podstatný fakt, že území nového státu do této doby nikdy nebylo jako jeden celek pod společnou nadvládou. Naopak prošlo odlišným historicko-politickým vývojem, a proto společný jihoslovanský stát narážel na řadu problémů.

Asi největším nedostatkem bylo samotné politické a ideové uspořádání země. Byl totiž ustanoven model centralizovaného státu, prosazovaný Srby a vycházející z předválečného Srbského království. Ze Srbska také převzal nový stát většinu institucí a právních základů (Pelikán et al. 2004: 301). Ačkoliv se vládnoucí elity zaštiťovaly ideou jednotného jugoslávského národa, zároveň si uvědomovaly, že většina Srbů jej chápe jakožto národ srbský, kde pouze někteří mají odlišné náboženské vyznání či dialekt. Na základě toho také odmítaly veškerá jednání o možné federalizaci země, což popuzovalo politické reprezentanty ostatních etnik, kteří i kvůli tomu měli k ideji jednotného jugoslávského národa postupem času stále skeptičtější přístup.

Velkou trhlinou v představě poklidného soužití, tak jako i v pozdější socialistické Jugoslávii, byla zcela rozdílná ekonomická, technická a společenská vyspělost jednotlivých národů. O novém státě platilo, že zde „*sociální rozdíly jsou značné. Srbové ze starého království a Černohorci jsou sociálně málo diferenciováni, zcela opačně než Srbové z dřívější c. a k. monarchie a Chorvaté a Slovinci, u nichž se již vytvořila měšťanská střední vrstva a jejich hospodářská a kulturní úroveň byla tedy vyšší.*“ (Weithmann, 1996: 47).

Největší překážkou snahy o demokratizaci celé krajiny byla zcela odlišná politická zkušenost jednotlivých regionů, která se negativně projevila na neschopnosti politických stran vymanit se z nacionalismu a regionalismu a vyzískat podporu napříč jednotlivými etniky. Přesto však politické strany bezesporu hrály významnou roli. Nejsilnější politická strana celé země byla Radikální strana, srbská nacionální strana s předválečnou tradicí určená pro všechny stavy, která sdružovala jak srbské radikály, tak i konzervativnější politiky (Glenny 2003: 291). Představiteli liberálního proudu v Srbsku byli zástupci Demokratické strany, jejichž vůdce Svetozar Pribičević byl skutečně niterně přesvědčen o existenci jednotného jugoslávského národa se společným zájmem a podřizoval tomu veškerá svá politická rozhodnutí (Šesták et al. 1998: 391).

Největší nesrbskou politickou stranou pak byla Chorvatská selská strana. Strana sice také prosazovala jihoslovanskou vzájemnost, ale zároveň reprezentovala chorvatské zájmy, tedy především federalizaci země a zprvu také přechod na republikánskou formu vlády, za kterým stálo odmítání rodu Karadjordjevićů jakožto srbské nadvlády nad Chorvatskem (Berend 1998: 172). Obdobnou roli pak ve Slovinsku hrála Slovinská lidová strana s tím, že jak chorvatská, tak slovinská politická reprezentace navazovala na předválečnou tradici a díky tomu se uměla dobře orientovat ve spleť politických hrách tak, aby na tom jejich země pokud možno co nejvíce profitovaly (Pelikán et al. 2004: 317). Kromě toho v Chorvatsku a Slovinsku neopomenutelně působila i sjednocená Jugoslávská socialistická strana. Na politické ústupky byli zvyklí také Bosňáci, které zastupovala strana jménem Jugoslávská muslimská organizace a potažmo též i ostatní muslimové, jež reprezentovala především strana Džemijet.

Nejvypjatější a národnostně nejproblémovější byla v této době Makedonie. „*Makedonci byli již od roku 1913 považováni za 'jižní Srby' (v Bulharsku je naopak považovali za 'západní Bulhary' a v Řecku za slavofonní Řeky) (...). Celá tato oblast, považována za historické srbské území, byla úřední cestou posrbšťována.*“ (Šesták et al. 1998: 390). V odpovědi na to byla nejsilnější politickou silou zde VMRO – Vnitřní makedonská revoluční organizace, která se základnou v sousedním Bulharsku podnikala ilegální aktivity za účelem připojení Makedonie k Bulharsku.

Pro tuto práci klíčovou a zároveň jedinou stranou bez etnického či zásadně regionálního základu byla Komunistická strana Jugoslávie, později od roku 1952

přejmenovaná na Svaz komunistů Jugoslávie (Vomlela 2013: 8). Strana byla založena v březnu 1919. Ve volbách slavila četné úspěchy a vyzískala mnoho mandátů jak na regionální úrovni, tak i v samotné skupštině⁵, avšak během následujících dvou let byla postupně zakázána a vstoupila do ilegality. Za tímto zákazem stál, krom obavy z bolševické revoluce, úspěšný atentát na ministra vnitra z ruky mladého bosenského komunisty Aliji Alijagiće. Přestože se od něj KSJ distancovala, následovala velká perzekuce a na 10 000 komunistů bylo pozatýkáno (Weithmann 1996: 290). Od počátku to byla strana bolševického typu, jejíž členové byli též členy Kominterny, ale zároveň se potýkala s roztržičností do řady frakcí. Část členů požadovala rozbití Jugoslávie a ustanovení samostatných republik na národnostním základě, část pak naopak podporovala myšlenku jednotné socialistické Jugoslávie (Rychlík, Perencević 2007: 298). Toto rozpolcení pramenilo také z toho, že KSJ vznikla jako aliance jednotlivých národních radikálně levicových stran, které si vždy ponechávaly jistou míru autonomie. V kombinaci s vládní perzekucí tento rozpor vedl k nestabilitě strany a způsobil, že ve 20. letech byla ve velkém úpadku a takřka bez jakéhokoli vlivu (Tomasic 1957: 31). Ke druhému proudu požadujícímu jednotnou socialistickou Jugoslávii se klonil také tajemník a později předseda strany Josip Broz Tito, který byl posléze oslavován jako obnovitel strany.

2.3. Královská diktatura a jugoslavizace

Celková politická situace v konstituční monarchii Království Srbů, Chorvatů a Slovinců byla velmi nestabilní, korupce dosahovala velkých rozměrů a národnostní zájmy nikdy nepřestaly hrát hlavní roli. „V roce 1928 byla již krize parlamentu natolik zřejmá, že se skupština nedokázala dohodnout vůbec na ničem. Pro její jednání se stala charakteristická absence jakékoliv politické kultury a elementárních zásad slušného chování.“ (Rychlík, Perencević 2007: 259). Vrcholem všeho byly události 20. července téhož roku, kdy poslanec vládní srbské Radikální strany přímo v parlamentu zastřelil dva chorvatské poslance a další dva

⁵ Narodna skupština byl název jugoslávského parlamentu v období monarchie, později v éře poválečné federace byl název Savezna skupština. Původní název z období Království Jugoslávie převzalo a dodnes používá Srbsko.

těžce zranil. Jedním ze zraněných byl předseda a hlavní osobnost ChSS Stjepan Radić, který po dvou měsících na následky zranění zemřel. Šokovaná veřejnost byla znechucena naprostým selháním demokracie. Následně na to se král Alexandr I. Karadjordjević rozhodl vzít moc do vlastních rukou a za pomoci armády 6. ledna 1929, v den pravoslavných Vánoc, vyhlásil diktaturu. Nová absolutní monarchie ihned zrušila doposud platnou tzv. Vidovianskou ústavu, zavedla cenzuru, zakázala všechny politické strany a začala ještě tvrdší pronásledování všech aktivistů usilujících o změnu státního zřízení, ať už nacionalistů, či komunistů (Berend 1998: 327).

Země byla následně přejmenována na Království Jugoslávie, což jasně proklamovalo program nové vlády, který si kladl za cíl naprosté potlačení všech nacionalistických tendencí. Namísto ustálených částí země bylo zavedeno devět bánovin, které nesly jména podle řek a v jejichž čele stál vždy bán jmenovaný přímo králem samotným (Weithmann 1996: 292). Vedení státu se tak snažilo popírat historicky dané územní celky a byl také vyhlášen zákaz užívání srbských, chorvatských či slovinských národních symbolů. Paradoxně však tyto kroky vedly k zvýšení národnostních nepokojů a především k vytvoření řady radikálně nacionalistických teroristických skupin, působících převážně ze zahraničí. Právě z takové skupiny, výše zmiňované VMRO bojující za připojení Makedonie k Bulharsku, byl atentátník, z jehož rukou našel ve francouzském Marseille smrt samotný král Alexandr I. Karadjordjević (Rychlík, Kouba 2003: 166).

Radikální i umírnění nacionalisté doufali, že jeho smrt zapříčiní rozpad Království Jugoslávie na samostatné národní státy, ale nestalo se tak. Zděšena atentátem a smrtí panovníka se země semknula a využivši zármutku se vláda rozhodla zachovat stávající diktátorský režim. Jeho zkázu měla o několik let později přinést jiná z radikálních nacionalistických skupin: Chorvatská Ustaša. Tato teroristická para-militantní organizace byla založena na počátku 20. let, měla přísně hierarchickou strukturu a vedl ji bývalý poslanec skupštiny Ante Pavelić. Její základny byly především na území Maďarska a Itálie a jejím hlavním cílem bylo zničení jugoslávského království za účelem vzniku samostatného chorvatského státu. To se Ustaši za pomoci Německa a Itálie také povedlo (Tejchman 1989 : 43). Sled událostí v roce 1941 byl rychlý. Princ regent Pavel uzavřel dohodu s mocnostmi Osy, ta se však setkala s takovým odporem, že sedmnáctiletý král Petr II. se za pomoci Británie pokusil o převrat. Ten byl ale neúspěšný. Ustaša využila

chaosu v zemi a s pomocí vojsk Německa a Itálie obsadila celé území bývalého Království Jugoslávie (Pelikán, Tejchman 1996 : 21).

3. Život Josipa Broze Tita a jeho názorové ukotvení

3.1. Působení do roku 1941

Josip Broz se narodil v roce 1892 v Kumrovcu na chorvatsko-slovinské hranici jako sedmé z patnácti dětí do rolnické rodiny. (Glenny 2003: 440). Po základní škole se přestěhoval do chorvatského Sisaku, kde se v letech 1907 až 1910 vyučil zámečnickem. Zde také poprvé vstoupil do odborů a začal se společensky angažovat. Následně však přichází období jeho častého stěhování za živobytím (Swain 2011: 6). Postupně tak pracoval v různých podnicích a městech v Chorvatsku, Slovinsku, Německu, Čechách a také ve Vídni, kde si užíval svého tolik oblíbeného kulturního života (Zafranović: 1. díl 7:00). Díky tomu se naučil plynule německy a částečně česky, přičemž v pozdějším životě k tomu přibyla především ruština a základy angličtiny.

Ve Vídni také dostal v roce 1913 povolání do Rakousko-Uherské armády, absolvoval důstojnický kurz a stal se ve své době nejmladším velitelem pluku. Po vypuknutí první světové války byl nasazen prvně v Srbsku, což se snažil později vymazat ze záznamů (Glenny 2003: 440). Následně však byl převelen na východní frontu, kde také byl v březnu 1915 v oblasti Bukoviny velmi vážně raněn a padl do ruského zajetí (Weithman 1996: 324). Dalších 13 měsíců strávil v nemocnici a následující roky prožil střídavě na svobodě a v ruském vězení. Podstatné je, že v únoru 1917 se připojil k jedné z mnoha bolševických skupin, se kterou se také účastnil petrohradských protestů proti prozatímní vládě (Swain 2011: 8). Téhož roku vstoupil do Rudé armády, stal se členem komunistické strany a následně v roce 1920 odjel zpět do své domoviny. Po návratu vstoupil do Komunistické strany Jugoslávie, která však byla zakázaná, a tak, zatímco pracoval v různých dělnických profesích, začal ilegálně působit ve stranických funkcích. Nakonec v srpnu 1928 došlo k jeho zatčení a jako komunista byl odsouzen k pěti letům

vězení. Ty strávil studiem a navazováním kontaktů s dalšími komunistickými aktivisty.

Po svém propuštění pak Josip Broz působil pod falešnou identitou jako tajný agent kominterny, s kterou nadále udržoval kontakt i díky svým pravidelným cestám do Moskvy (Swain 2011: 16). Používal při své ilegální činnosti řadu krycích jmen: pro kolegy byl znám jako Stari, pro svůj oproti nim podstatně vyšší věk, pro Kominternu jako agent Walter a již také začíná používat své nejznámější nom de guerre Tito, leč původ tohoto jména je sporný. V roce 1935 odcestoval opět do Moskvy, kde byl jednomyslně zvolen členem Politbyra. O dva roky později byl zvolen hlavním tajemníkem KSJ a za další rok se stal i jejím předsedou (Tomasic 1957: 33).

3.2. Druhá světová válka

Po začátku bojů Druhé světové války na území Jugoslávie Josip Broz Tito ve slovinské Lublani započal formovat komunismem skrytě indoktrinované jednotky odporu. Aktivity Titových partyzánů byly četné. Prvně působily v srbském a později v bosenském vnitrozemí a všude krom záškodnických akcí podporovali také propagandu mezi obyvatelstvem (Rychlík, Perencević 2007: 299). Okupační německé jednotky reagovaly na prvotní úspěšné partyzánské akce jasnou odpovědí, kdy za každý útok měla přijít tvrdá odvěta v podobě popravování velkého množství náhodně vybraného srbského civilního obyvatelstva a válečných zajatců (Weithmann 1996: 321). Tyto hrozby však paradoxně vedly k ještě větší mobilizaci obyvatel do odboje, který se snažil se prezentovat jako oficiální jugoslávská armáda. Tito sám takové snahy podporoval všemi dostupnými způsoby. I přes tvrdý boj a velké ztráty dokázal postupně původní frakcionovanou mnohonárodnostní guerillu změnit v dobře organizovaný celek. Zlomovým se stal listopad 1943, kdy byla v bosenské Jajce v čele s Titem jmenována vláda nové demokratické Jugoslávie, založené na federálním principu. Po těchto událostech byli partyzáni, částečně i na Stalinův popud, plně uznáni jako armáda nové Jugoslávie (Šesták et al. 1998: 479).

Při vyjednávání Josipa Broze Tita s Winstonem Churchillem a dalšími zástupci Spojenců v Itálii v roce 1944 byla dohodnuta neintervence západních mocností do prostoru Jugoslávie (Zafranović: 7.díl 51:00). Se Sovětským svazem naopak Tito dohodl vojenskou pomoc, avšak pouze krátkodobou, kdy při příslibu budoucí sovětizace země se Rudá armáda stáhla z území Jugoslávie již na podzim 1945. V posledních dnech války pomáhal připravovat organizované masové popravy kolaborantů a po dovršení vzniku nového státu, který se skládal částečně ještě z demokratických politiků exilové londýnské vlády, tyto záměrně ignoroval a upozadoval s cílem kompletní komunizace země (Pelikán, Tejchman 1996: 31).

3.3. Doživotním prezidentem Jugoslávie

Poválečná léta se nesla v duchu tvrdé stalinizace s maršálem Titem v čele. Konalo se několik voleb zmanipulovaných ve prospěch KSJ. Tito slavnostně vyhlásil první pětiletku a byli pronásledováni odpůrci režimu. Velká změna přišla v roce 1948, kdy se zásadně zhoršily vztahy mezi Titem a Stalinem. Ačkoliv dříve úzce spolupracovali a byl to právě Stalin, kdo po odstranění předchozího předsedy KSJ Milana Goriće prosadil Tita do vedení partaje, zřejmě v něm v poválečných letech začal vidět přílišnou konkurenci, a tak podporoval jeho stranického soupeře Andriju Hebranga (Tomasic 1957: 117). I přes závažné vyloučení KSJ z Informbyra sdružujícího všechny komunistické strany Tito odmítl Stalinovu žádost k rezignaci a namísto toho jej i celý Sovětský svaz na V. sjezdu KSJ v červenci 1948 veřejně obvinil z křivdy. Ačkoliv Stalin chtěl původně Tita a jeho nejbližší spolupracovníky odstranit pouze z politického života, zřejmě jej podcenil, a proto posléze poslal i několik zabijáků, kteří neúspěšně usilovali o jeho zavraždění (Glogovac: 23:20).

Následná politická stabilizace byla vykoupena velkým pronásledováním skutečných i domnělých stalinistů v celé Jugoslávii. S Titovým plným vědomím byl na ostrově Goli otok⁶ zřízen vězeňský tábor určený primárně pro politické vězně, kde často docházelo k brutálnímu bití a sadistickému zacházení se zde drženými (Erdevicki: Part 3 7:07). Po roztržce se Stalinem se napříč komunistické diktatuře

⁶ Goli otok v překladu znamená holý ostrov. Do češtiny je pak tento název překládán různě třemi způsoby: buďto jako Holý ostrov, ostrov Goli, či zde zvolená varianta zachování celého názvu v originále.

dostalo Titovi velké podpory ze strany západních zemí, a to jak morální, tak i ekonomické. Stála za tím snaha Západu oslabit vliv SSSR a zároveň též taktní, kultivované, přirozené a přátelské vystupování boдрého maršála, jež si svým jednáním získal četné sympatie státníků na nejvyšších místech (Kotyk 1999: 4). Ze své pozice si také užíval nebývalého luxusu, za což byl i některými komunisty kritizován (Glenny 2003: 444). Jugoslávský režim následně začal nabírat mírnější rysy. Po volbách v roce 1953 se Tito stává jugoslávským prezidentem, přičemž až do roku 1963 tuto pozici zastává spolu s postem ministerského předsedy, což poukazuje na značnou centralizaci moci v jeho osobě.

Po Stalinově smrti a jednáních mezi Titem a Chruščevem došlo ke stabilizaci vztahů se Sovětským svazem, avšak jugoslávský maršál nadále trval na kompletní nezávislosti své země (Weithmann 1996: 349). Díky této stabilizaci také slovně vyjádřil podporu intervenci v Maďarsku v roce 1956. Jedním z Titových nejslavnějších projektů, který mu získal velký věhlas na mezinárodním poli, bylo Hnutí nezávislých zemí, jež založil na summitu v Bělehradě v roce 1961 a stal se také jeho prvním předsedou. Ochlazení vztahů s SSSR přišlo po událostech Pražského jara. Maršál Tito osobně v srpnu 1968 Prahu navštívil a viděl ve zdejších proreformním komunistickém vedení možné následovníky cesty volnějšího systému jugoslávského samosprávného socialismu. Proto později po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa tento čin ostře odsoudil a to částečně také v obavě, že obdobný osud by mohl potkat i Jugoslávii (Rychlík, Perencević 2007: 342).

V roce 1974 je přijata nová ústava, ve které byl Josip Broz Tito jmenován doživotním prezidentem a zároveň předsedou SKJ. Přestože kvůli národnostním nepokojům v tomto desetiletí přišlo jisté utužení režimu, i nadále Jugoslávie požívala status země otevřené jak Východu tak i Západu a Tito byl světově uznávanou osobností. V posledních letech maršálova života však měli stále více moci spíše jeho mladší spolustraníci a de facto jej udržovali v rámci svých politických bojů v jistém vakuu a odloučení od jeho nejbližších (Swain 2011: 183).

3.4. Levicový základ Titova světonázoru

Při snaze pochopit původ názorů a paradigmat Josipa Broze Tita je třeba podívat se na konkrétní údaje o jeho životě. Již samotný fakt, že pocházel z relativně chudých poměrů jej v daném dobovém kontextu částečně předurčoval k levicovému smýšlení. Od mládí se pohyboval v dělnickém prostředí, které v této době tvořilo silné podhoubí pro myšlenky revolučního hnutí. Již ve svých 18 letech v roce 1910 vstoupil v Záhřebu do Svazu dělníků v hutnictví, spolu s kterým se také účastnil své první demonstrace. Díky této odborové organizaci dostal též přístup k další literatuře ke studiu, což je neopomenutelná součást jeho života. Prameny se shodují, že přestože se Titovi nedostalo příliš formálního vzdělání byl velmi sečtělý. Čtení věnoval každý den poměrně hodně času. Podle vzpomínek své druhé ženy se zájmem studoval učebnice diplomacie a politických systémů (Zafranović: 2. díl 5:00), při svém pobytu v Rusku přečetl velkou část ruských klasiků a zde se také poprvé setkává s tvorbou Marxe, Engelse a Lenina, která jej silně ovlivnila. Ve studiu se však nevyhýbal ani filozofickým dílům a jeho záliba v divadle a filmu byla veřejně známá. I přesto platí, že „*Tito nikdy nebyl intelektuál, třebaže se v dílech marxismu-leninismu vzdělal natolik dobře, aby mohl publikovat propagační brožurky a vdechnout život socialistickému dogmatu v projevech na zasedáních vedení strany.*“ (Glenny 2003: 441).

Jako válečný zajatec v táboře Kungur navázal poprvé kontakty s bolševiky, přičemž jistý polský komunista mu dokonce pomohl při jeho útěku a předal mu svá spojení, díky nimž se Titovi podařilo dostat se do Petrohradu. Od této chvíle je mladý Josip Broz aktivním komunistou. O Titově pobytu v jugoslávském vězení pak jeho druhá manželka doplňuje: „*Ve vězení vystudoval takzvanou rudou univerzitu. Byli tam s ním Moša Pijade i Rodoljub Čolaković, od nich se toho mohl hodně naučit, hodně toho slyšel. Byli to dva velmi vzdělaní lidé, každý trochu jinak.*“ (Zafranović: 2. díl 4:00). Údajně zde také pomáhal Pijademu překládat Marxovo dílo do srbochorvatštiny. I přes svůj poválečný odklon od východního bloku pak Tito až do své smrti zůstává věrný myšlenkám komunismu, který však přibližně od 50. let má v jeho představě spíše podobu samosprávného socialismu dle Edvarda Kardelja nežli Sovětským svazem praktikovaného modelu (Zukin 1975: 50-51). V jednom rozhovoru Tito úlohu KSJ ve svém životě shrnul těmito slovy: „*To čeho*

jsem dosáhl je práce Strany. Byl jsem mladý nevzdělaný muž a Strana mě vzala pod svá křídla, vzdělala mě a pozvedla. Dlužím jí všechno." (Dedijer citován in Swain 2011: 185).

Vypovídající, byť nelze říci do jaké míry subjektivně zabarvené, v tomto směru mohou být vzpomínky tajemníka Titova kabinetu Blaži Mandiče. „*Vím, že tehdy i později polemizoval s těmi ze Západu, kteří kritizovali systém a tvrdili, že není demokratický. On jim vzkazoval toto: Bylo by lépe i pro ně, kdyby k nám přijeli, šli do našich továren mezi dělníky, aby viděli, kde je podstata pravé demokracie, zda v soutěžení politických stran, která je považována za dokonalou demokracii, a to v systému, kde podle práva každý kapitalista může využívat práci jiného pro osobní obohacení, nebo tam, kde výrobními prostředky disponují sami dělníci.*" (Zafranović: 12. díl 39:00). Jako komunista zůstává také plně přesvědčen o správnosti systému jedné strany. „*Je pravda, že Tito byl proti tomu, aby bylo více politických stran. Považoval to za velké nebezpečí pro jednotu ve vícenárodnostní společnosti, jakou byla Jugoslávie. Ve svých proslovech často připomínal mezistranické hádky a spory z období Království Jugoslávie.*" (Zafranović: 13. díl 45:00) Ke konci svého života v 70. letech pak údajně řekl v rozhovoru s Dragutinem Haramijou: „*Možná jsem byl dřív víc nalevo než dnes, ale to mi nikdo nemůže mít za zlé.*" (Zafranović: 11. díl 44:00).

3.5. Zdroje Titova životního pohledu na nacionalismus

Názory Josipa Broze Tita na nacionalismus v jihoslovanském kontextu a nacionalismus obecně mají dva hlavní kořeny. Jednak je to učení marxismu-leninismu, kterému ve svém svébytném pojetí zůstával po celý život věrný, a jednak je to souhrn jeho osobních zkušeností, z kterých vycházel.

„*Vzhledem k jejich neslučitelné podstatě, můžeme logicky vyvozovat, že role nacionalismu v dějinách marxismu je antagonické povahy,*" jejímž základem „*je elementární nekompatibilita mezi nacionalismem a doktrínou proletářského internacionalismu.*" (Connor 1984: 6). Dle marxismu může být „*nacionalismus pokrokový nebo reakční, což záleží na vývojovém stupni společnosti. Na feudálním či semifeudálním stupni je pokrokový, ale na stupni rozvinutého kapitalismu*

je protirevoluční." (Connor 1984: 7). Ačkoliv Vladimír Iljič Lenin zaujímal vůči nacionalismu jasnější postoje nežli Karel Marx, o jehož pohledech na nacionalismus se vedou spory, stále jej viděl primárně jako negativní úkaz a jako nástroj, jež je nutné využít pro budoucí vydobytí internacionalismu. Tak jako rasa nebo jazyk i národnost má být s postupem času upozaděna ve prospěch beztřídní komunistické společnosti, která mezi nikým nečiní rozdíl. Ve svých názorech a životních postojích stejně jako Lenin „*Tito inklinoval k tomu, považovat jakoukoli formu národního či národnostního sebeprosazování za hrozbu pro existenci státu.*“ (Glenny 2003: 442). Předpokládal, že se národy spolu s vlnou světové socialistické revoluce budou samovolně spojovat do větších celků, až nakonec zcela vymizí.

Josip Broz byl o rovnosti všech lidí pevně přesvědčen, a to zřejmě i v době předtím než poznal tento názor ve světle marxismu-leninismu. Není sporu o tom, že nechoval odpor vůči žádnému jihoslovanskému, ani jinému konkrétnímu etniku, a to v každou dobu svého života. V chorvatském Záhoří, kde vyrůstal, žilo krom Chorvatů také mnoho Slovinců, přičemž jedním z nich byla i jeho matka Marija Broz, rozená Javeršek (Swain 2011: 5). Jak je již zmiňováno v kapitole zabývající se jeho životopisem, často cestuje do různých zemí celé střední Evropy a jeho oblíbenou destinací je právě dodnes silně heterogenní Vídeň. Také Titovi nejbližší v průběhu života jsou důkazem jeho národnostní tolerantnosti. Jeho první žena, s kterou se seznamuje při svém pobytu v zajetí blízko Omsku, je Ruska Pelagija Belousova (Glenny 2003: 440). Po rozvodu s ní na konci dvacátých let se v roce 1937 v Paříži seznamuje se svou druhou manželkou Hertou Haas, která byla z dobře situované slovinské rodiny. Jeho třetí, poslední a díky své dlouholeté pozici první dámy Jugoslávie nejznámější manželka pak byla Jovanka rozená Budisavljević, která ač původem Srbka pocházela z chorvatského regionu Lika. Přestože se v průběhu času objevily různé spekulace o národnostně-politických motivacích tohoto sňatku, fakticky je to velmi nepravděpodobné. O 32 let mladší pohledná zdravotní sestra Jovanka byla členkou partyzánského hnutí od 17 let a v době seznámení svobodný Tito, kterému pomáhala po operaci žlučníku, se s ní oženil v roce 1952.

Obdobně též Titovi přátelé a nejbližší spolupracovníci byli z různých etnických skupin Jugoslávie. Edvard Kardelj byl Slovinec, Milovan Djilas Černohorec, Aleksandar Ranković Srb, od moci odstavený Andrija Hebrang byl stejně jako Tito Chorvat a ku příkladu Moša Pijade byl původem Žid (Swain

2011: 8). Všichni měli společné jen jedno: byli to přesvědčení komunisté a členové partyzánského odboje za druhé světové války. Je tedy evidentní, že Tito si své blízké nevybíral na základě jejich národnosti, ale především na základě jejich názorového ukotvení.

Specifickou a často diskutovanou otázkou je, k jaké národnosti řadit samotného Josipa Broze. Ačkoliv jeho původ byl a je etnograficky znám a dobře zdokumentován, není pochyb, že jakákoli forma chorvatského nacionalismu či regionalismu mu byla zcela cizí. Blažo Mandić vzpomíná: „*V jednom momentě Tito povídá: Čeká nás sčítání lidu. Viděl jsem ty formuláře a abych vám pravdu řekl, nevím, kam se mám zapsat.*” (Zafranović: 11. díl 42:00). Přes tuto epizodu zrcadlíci jistou vnitřní rozpolcenost stárnoucího státníka se většina zdrojů shoduje, že Josip Broz se osobně hlásil k svému chorvatskému původu. „*V jednom ze svých rozhovorů s církevními představiteli Tito zašel tak daleko, že o sobě mluvil jako o Chorvatovi a katolíkovvi, ale tento komentář byl vystřížen z tiskových zpráv na příkaz Kardelja.*” (West 1996: 211). Předseda chorvatské federativní republiky Dragutin Haramija ve svých vzpomínkách uvádí: „*Jednou si posteskl: Říkají, že nejsem Chorvat. Lžou, já jsem Chorvat, celý život jsem byl Chorvat.*” (Zafranović: 11. díl 44:00). I přesto se objevovaly v době jeho vlády dnes poměrně absurdně vyznívající konspirační teorie, že ve skutečnosti se nejedná o Chorvata, nýbrž o Rusa, který převzal identitu mrtvého vojáka (Choy 1993: 9). Tyto domněnky částečně vycházely z interpretace Titovy odlišné výslovnosti některých slov, která však ve skutečnosti pramenila ze specifického dialektu jeho rodného kraje a v dlouhém nepoužívání mateřského jazyka při pobytu v ruském zajetí. Při vzpomínkách na Titovo setkání se srbskými Četniky za druhé světové války jeden z partyzánů uvádí, že jej ohlásili slovy: „*Jeden člověk říká, že je generální tajemník a vrchní velitel, ale neumí dobře srbsky. Tito měl přízvuk trochu slovinský, trochu ruský.*” (Zafranović: 4. díl 28:00). Nutno též podotknout, že takové teorie o Titově sporném původu se často pojily s tvrzeními typu, že Josip Broz je od své iniciace v Neapoli roku 1926 svobodným zednářem, že ve skutečnosti je synem vídeňského židovského továrníka Samuela Mayera, že je součástí světového žido-bolševického spiknutí apod.

V předchozích kapitolách byla postupně ve stručnosti představena politická historie zkoumaného regionu s ohledem na vývoj ideji společného jihoslovanského státu, životopis Josipa Broze Tita a především pak levicové kořeny Titova

světonázoru a zdroje jeho pohledu na nacionalismus. Tím byly zodpovězeny první dvě doplňující výzkumné otázky – „Jaký byl vývoj myšlenky společného jihoslovanského státu?“ „Jaké byly hlavní zdroje pohledu Josipa Broze Tita na nacionalismus?“ Jak bude představeno v následující kapitole, která se soustředí na třetí doplňující výzkumnou otázku a zabývá se konkrétními projevy Titových názorů na nacionalismus v průběhu jeho života, je to komplexní souhrn událostí, činů a proslavů, které jsou hlavním pramenem z nichž můžeme jeho postoje vyvozovat. Ačkoliv byl jeho pohled na danou problematiku poměrně stabilní a ucelený, řada momentů v průběhu života jej podrobila zkoušce vyžadující rozhodnutí. Z těchto pak v souvislosti s dobovým kontextem a s dochovanými texty můžeme vyvozovat, jaký skutečně byl pohled Josipa Broze Tita na jugoslávský nacionalismus.

4. Střety s nacionalismem do roku 1945

4.1. Aktivity po návratu z ruského zajetí

Jak již bylo uvedeno v poslední části podkapitoly 2.2. KSJ byla ve 20. letech značně oslabena názorovou nejednotností, vládními perzekucemi a působením v ilegalitě. Také v této době třicátník Josip Broz, navrátilivši se z ruského zajetí, působil v tajném komunistickém odboji proti stávajícímu Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Jak se s odstupem v roce 1948 vyjádřil: „*Jedním z hlavních elementů v tomto procesu byla nevyřešená národnostní otázka, kterou vládnoucí klika kompletně ignorovala neustále kázajíc o tříjmenném lidu, neboli kázala, že Srbové, Chorvati a Slovinci jsou jeden národ, aniž by věnovala jakoukoli pozornost Černohorcům a Makedoncům.*“ (Tito citován in Connor 1984: 131).

Na druhém zasedání KSJ ve Vukovaru v roce 1920 byl přijat nový program, ve kterém byla pouze jediná zmínka a národnostní otázce a to „*KSJ také bude pokračovat v obraně myšlenky národní jednoty a rovnosti práv všech národností v zemi.*“ (Mittelman citován in Connor 1984: 164). Tito však tento program za jeho pozice k národnostní otázce v jihoslovanských zemích později kritizoval, když napsal: „*(...) program KSJ přijatý na vukovarském kongresu měl enormní nedostatky.*“

a výše citovanou jedinou zmínku o národnostní otázce nazval „*myšlenkou tvořící základ kompletního nepochopení národnostní otázky.*“ (Tito citován in Connor 1984: 133).

Přestože všude kde Josip Broz pobývá kvůli práci zakládá nebo aktivizuje komunistické buňky, píše propagandistické letáky a často má kvůli této činnosti problémy s policií (Swain 2011: 10), díky nestabilnímu vedení KSJ v čele se Simou Markovićem o straně ve 20. letech platí, že „*se proměnila ve vnitřně rozhádanou sektu bez většího vlivu ve společnosti, která navíc nedokázala nabídnout řešení nacionální otázky.*“ (Šesták et al. 1998: 401). Přelomový je pro Tita rok 1928, kdy je zvolen tajemníkem záhřebské organizace a jeho jméno začíná být známé mezi komunisty po celé Jugoslávii. Téhož roku v červnu je v parlamentu smrtelně zraněn přední chorvatský politik Stjepan Radić a po jeho smrti vypukají v Záhřebu velké protesty. V nich Tito spolupracuje s předáky ChSS, spolu s kterými organizuje několik demonstrací. Později k této epizodě Tito doplňuje: „*Zašli jsme tak daleko, že jsme vydali prohlášení povolávající lid, aby na Radićovu vraždu odpověděl zbraněmi.*“ (Dedijer citován in Swain 2011: 12). Krátce po organizaci těchto demonstrací je u svého bytu v Záhřebu zatčen a jeho pobyt ve vězení jej na dalších pět let krom jiného odstavil také z politického života.

Za dobu Titova žaláře se toho mnoho změnilo. Po vyhlášení královské diktatury a ještě tvrdším pronásledování komunistů se navíc Stalinovými čistkami oslabené vedení KSJ přesunulo do vídeňského exilu. Již plně v ilegalitě s ním agent Walter navázal spojení a cestoval do Lublaně, kde v září 1934 zorganizoval sjezd KSJ, na kterém do čela Slovinské komunistické strany pomáhá prosadit svého dlouholetého spolupracovníka Edvarda Kardelja. Po několika dalších cestách do Moskvy získal Tito v KSJ silnou pozici. V roce 1936 byl zvolen hlavním tajemníkem strany pro organizaci a o tři roky později jejím předsedou. Jeho manželkou v této době byla Herta Haas, která o jeho organizaci vypráví: „*Tito zavedl princip samofinancování strany. Řekl, že pokud jsme jednou stranou národa a stranou lidu, pak takový národ může stranu financovat. Jugoslávská strana si tak vydobyla zvláštní pozici v Kominterně.*“ (Zafranović: 2. díl 32:00).

4.2. Předsedou Komunistické strany Jugoslávie

Po anšlusu se vzrůstajícím nebezpečím nacismu zároveň vzrůstala i aktivita KSJ v boji proti diktatuře 6. ledna reprezentované předsedou vlády Milanem Stojadinovićem. Tito v této době vydal provolání ke všem národům a občanům země, ve kterém stojí: *„Protílidový a hegemonní Stojadinovićův režim je největším nebezpečím pro svobodu obyvatel Jugoslávie a nezávislost jejich země. Zasévá svár a zabraňuje bratrské dohodě mezi obyvateli Jugoslávie v těchto osudových hodinách. (...) V těchto těžkých a osudových hodinách, vyzýváme všechny demokratické a vlastenecké občany, nehledě na jejich náboženství, národnost a stranu, nikoliv jenom stoupence Národního bloku dohody, ale i všech jiných vlasteneckých sil srbského, chorvatského, slovinského a všeho dalšího lidu, kteří (...) touží obránit mír a nezávislost naší země.“* (Tito citován in Connor 1984: 144). Vedení Chorvatské komunistické strany v této době usilující o větší míru nezávislosti na Titově centrále KSJ v Bělehradě kritizovalo toto provolání s tím, že podněcuje jugoslávskou jednotu na úkor chorvatských zájmů. Tito odpovídá otevřeným dopisem, ve kterém obviňuje chorvatské vedení z trockismu a z toho, že *„spadají pod vliv nacionální maloměšťácké ideologie.“* (Shoup citován in Connor 1984: 145).

Balancující ve zhoršující se politické a národnostní situaci Tito v říjnu 1940 připravoval V. sjezd KSJ. Přibližně v tuto dobu jeho představy budoucího uspořádání Jugoslávie nabírají konkrétní rozměry. Propaguje názor, že nejlepší formou je socialistická federace nabízející kulturní a národnostní svobodu všem svým občanům (Weithmann 1996: 324). V rámci upevnění své pozice také veřejně tvrdě kritizuje předešlé předsedy Strany za jejich špatnou národnostní politiku a ve svém proslovu uvádí:

„Ale naším největším úkolem (v posledních třech letech) bylo nalézt řešení chronické nemoci Jugoslávie – národnostních problémů. Po léta Strana v tomto selhávala, jako selhávaly buržoazní parlamentní strany, jako selhával král Alexandr a jeho diktatura. Vůdcové Strany ve dvacátých letech, Sima Marković, Gorkić a jejich parta, dokázali jenom to, jak přímočaře šovinističtí a pansrbští jsou

ve svých pohledech, jako ti nejčernější reakcionáři. (...) To oni vytvořili Mačeka⁷ a Paveliće. To oni vytvořili VMRO a makedonské separatisty. A celou tu dobu odpověď byla tam, v jejich rukou, jen kdyby to věděli. Národní autonomie, podmínka sociální revoluce, odlišnost národních kultur – podmínka politické uniformity. Potřebovalo to velkého učitele, samotného Stalina, aby ukázal cestu a ospravedlnil onu pravdu, že učení Marxe a Lenina znamenalo osvobození až doposud utlačovaných národů stejně tak jako osvobození dělnické třídy." (Clissold citován in Connor 1984: 146). Jak paradoxní se při zpětném pohledu jeví, že Tito veškeré zásluhy za nalezení správného směru národnostní politiky v Jugoslávii připisuje právě Stalinovi. Je tomu tak až do osudného roku 1948 a ještě v tomto roce napsal: „Po diskuzích a bojích s pohledy Simy Markoviće byl zaujat správný postoj k národnostní otázce, s pomocí Kominterny a soudruha Stalina." (Tito citován in Connor 1984: 147).

Idea socialistické federativní Jugoslávie, kterou Tito podporoval, tvrdě narážela na představy některých komunistů požadujících plnou autonomii národních států, přičemž mnozí z těchto v jím kritizovaných předešlých vedeních KSJ zaujímali čelní pozice. Socialistický stát, ve kterém si všichni obyvatelé nehledě na národnost a původ budou rovni od této chvíle začíná Tito proklamovat na plné rovině. Značně idealizovaným vzorem je mu v tomto SSSR. V jednom z proslovů na V. sjezdu například řekl: „Naším zájmem není buržoazní idea vlasti⁸, kterou je nutné bránit, ale světová revoluce, kterou je třeba nést dál. Toto pamatujte: největší revoluce pro Jugoslávský stát – revoluce, kterou jsem si jist, že masa lidu přijme – bude revoluce, která přinese národnostní rovnost Srbům, Chorvatům, Slovincům, Makedoncům, Černohorcům. A to, soudruzi, učiní možnou větší sociální revoluci, kterou plánujeme a ve které je Sovětský svaz naším slavným vzorem." (Clissold citován in Connor 1984: 147). Ze sjezdu, který se konal v Záhřebu, vzešel výsledný dokument, který přesně podle představ předsedy strany žádal vytvoření několika republik v rámci socialistické federace. V této době však do invaze vojsk Osy do Jugoslávie zbývalo již jen šest měsíců.

⁷ Vladko Maček byl vůdčí osobnost a předseda ChSS po smrti Stjepana Radiće, v době tohoto projevu zastával post místopředsedy vlády.

⁸ Doslovný překlad je otčiny.

4.3. Válečné uspořádání země

Nákladně budovaná armáda Království Jugoslávie zcela selhala a brzy po vypuknutí prvních bojů druhé světové války celá země připadla silám Itálie a Německa (Tejchman 1982: 192). Ti veřejně proklamovali, že nyní území Balkánu dostane spravedlivé uspořádání, které osvobodí všechny národnostní menšiny, jež stará monarchie utlačovala. Ve skutečnosti však hlavní slovo připadlo chorvatským ultranacionalistům, kteří dostali to oč usilovali – Velké Chorvatsko zabírající celou Bosnu a značnou část Srbska. Na tom se dohodli s Německem, Itálií a dalšími mocnostmi Osy, kteří k Nezávislému státu Chorvatsko ustašovcům dopomohli. Ti v tom však samozřejmě měli své vlastní politické zájmy, a tak si kromě vytvoření poměrně malého loutkového Srbska celé bývalé Království Jugoslávie po částech rozdělili (Withmann 1996: 317). Dalmácie, Kosovo, Černá hora a jižní část Slovinska připadly Itálii. Severní část Slovinska pak připadla Německu, Vojvodina Maďarsku a Makedonie Bulharsku.

Národnostní politika NDH byla jednoznačná: Chorvati, vznešení potomci dávných Gótů, jsou nadřazeným národem Balkánu. Také bosenští muslimové jsou Chorvati. *„Muslimové byli sice prohlášeni za rasově nejčistší část chorvatského národa a NDH podporovala islámské náboženství, přesto se jen malá část z nich nadchla pro nový stát.“* (Šesták et al. 1998: 457). Naopak nejvíce nežádoucím etnikem regionu nově byli dříve privilegovaní Srbové. Nastaly velké neřízené pogromy, brutální hromadné vyvražďování a rasová segregace Srbů. To vše *„za účelem vypuzení srbského elementu z chorvatského ‚historického‘ prostoru.“* (Majewská 2011: 32). Běžnou praktikou tzv. divokých Ustašů byla také pod výhrůžkou smrti nucená konverze na katolicismus. V kontextu války lze vnímat tento pohled jako zcela ojedinělý, kdy konverze k jiné víře v paradigmatu části chorvatských nacionalistů de facto znamenala změnu národní příslušnosti dané osoby.

4.4. Titova činnost během druhé světové války

Takřka ihned po pádu staré monarchie se zformovaly krom drobnějších subjektů dvě hlavní ilegální ozbrojené skupiny bojující proti okupantským silám. Tito se chopil vedení z počátku slabšího z těchto dvou subjektů – partyzánského odboje (Perica 2002: 22). Ten, přestože byl řízen Kominternou a jejími členy, nebyl přímo komunistický. *„Zatímco bránili blízkému spojení s internacionálou marxismu-leninismu, KSJ také bolestně bránila příliš blízkému spojení s myšlenkou Jugoslávie. Takový odměřený postoj byl nezbytný, pokud Strana nechtěla riskovat označení jako srbsky šovinistická.“* (Connor 1984: 151). Oskar Danon k tomuto tématu připomíná: *„Náš boj jsme nezačali jako jednotky partyzánů, ale jako jednotky Národně osvobozené armády proti fašismu.“* (Zafranović: 4. díl 32:00). Jovo Kapičić, partyzán a politický komisař, ve svých vzpomínkách uvádí: *„Na Rudu byla ceremonie v rámci zformování I. proletářské brigády. Ona nebyla první, ale byla tak pojmenována. Byl to určitý ústupek Rusům, aby se řeklo, že je to něco komunistického. My jsme se tím moc neoháněli, byl to národně osvobozený boj, ti bojovníci byli antifašisté, o komunismu se tu moc nemluvalo. Komunismus byl pro lidi ve straně, tak se to chápalo.“* (Zafranović: 4. díl 46:00).

Po začátku boje je již Titův slovník orientován čistě na jednotlivé národy, než aby zmiňoval Jugoslávce jako jeden národ. *„Dokonce i v řeči, kterou pronesl v době kdy o vypuknutí války již nebylo pochyb, Tito opakovaně osobně oslovuje ‚naše národy‘ nebo ‚národy Jugoslávie‘ (...).“* (Connor 1984: 155). V proslovu proneseném 1. března 1944 po pádu Itálie a sovětském vítězství u Stalingradu pak Tito uvedl: *„Je povinností každého původem Srba, Chorvata, Slovince, Muslima, Černohorce, Makedonce a dalších, aby dal vše co má v tomto těžkém a krvavém střetu – nejspravedlivějším boji v historii našich národů.“* (Tito citován in Connor 1984: 155). Zároveň se snaží minimalizovat všemi možnými prostředky jakékoli nacionálně laděné násilí, když prohlašuje: *„Členové Strany a partyzáni musí používat propagandu a mluvené slovo, aby učinili nemožné vzájemné masakry mezi lidem Jugoslávie na šovinistické bázi.“* (Tito citován in Connor 1984: 154).

Svým způsobem se však po celou dobu války Tito nacionalistických tendencí obával. Zcela oprávněně měl strach, že jeho myšlenka jednotné socialistické federativní Jugoslávie, kterou se snažil se svými partyzány prosazovat, bude zničena

v bojích mezi jednotlivými etniky o nezávislé národní státy, tak jak se to stalo v předválečném Království Jugoslávie. Lze to vidět na jeho častých varováních členům odboje, kdy například 8. dubna 1942 zaslal vedení Chorvatské komunistické strany memorandum, ve kterém varuje: „*Pokud přijedou jakékoli mise, ujistěte se že vás do toho nezatáhli. Najděte způsob jak jim zabránit v přímém přístupu k lidu a udržujte je pod svou kontrolou. (...) V Chorvatsku se vojenské mise pravděpodobně pokusí kontaktovat členy Chorvatské selské strany, nezávislé demokraty a jugoslávské nacionalisty, s jejichž pomocí se budou snažit podkopat váš vliv a boj za národní osvobození.*“ (Roberts citován in Swain 2011: 45).

Postupně se také podstatně mění pohled na minulost KSJ a Tito, jako její předseda a vůdčí osobnost, záměrně pozměňuje historickou skutečnost absence řešení národnostní otázky v programu strany v předválečných letech. Činí tak s důvěrou ve zvýšení jejího kreditu mezi partyzány i v očích civilního obyvatelstva, které se někdy dívalo na bolševickou organizaci s nedůvěrou. Vytváří lživý obraz strany jakožto vždy věrné ochránkyně zájmů jednotlivých národů Jugoslávie, která právě kvůli tomu čelí perzekuci v období konstituční monarchie i pozdější královské diktatury. „*Věrná principu, že každý člověk má právo na sebeurčení, Komunistická strana bojovala proti národnostní politice velkosrbských hegemonů během celého období boje za přežití Jugoslávie. KSJ odolávala rozhodnou cestu útlatku Chorvatů, Slovinců, Makedonců, Černohorců, Albánců a dalších. Jen z tohoto důvodu velkosrbská hegemonní buržoazie zuřila na Komunistickou stranu, jen z tohoto důvodu po 22 let byla jugoslávská vězení plněna našimi nejlepšími komunistickými bojovníky. (...) Komunistická strana nikdy nezapřela a nikdy ani nezapře princip položený našimi velkými učiteli Marxem, Engelsem a Leninem. Princip, že každý národ má právo na sebeurčení, včetně odtržení se. Ale zároveň s tím KSJ nikdy nedovolí a bude bojovat proti zneužití tohoto práva nepřáteli lidu, kteří chtějí lidu přinést středověkou temnotu a koloniální otroctví namísto svobody a nezávislosti, což v tomto případě je Pavelićovo nezávislé Chorvatsko. KSJ bude pokračovat v boji za bratrské, svobodné, rovné společenství všech národů Jugoslávie.*“ (Tito citován in Connor 1984: 158).

Přelomovým bodem bylo 2. zasedání Antifašistické rady národního osvobození – AVNOJ. „*Složení předsednictva, ve kterém komunisté tvořili jen třetinu a ostatní byli nestraníci, či reprezentovali předválečné politické strany a společenské organizace, mělo vytvořit zdání demokratičnosti. Ve skutečnosti celá*

akce proběhla v režii KSJ a jejího vedení." (Šesták et al. 1998: 479). Zde, v Jajce roku 1943, byly přijaty rezoluce, které pokládaly základy poválečného uspořádání Jugoslávie přesně podle představ Josipa Broze. Všechny jihoslovanské národy mají mít před zákonem jako i v praxi rovné postavení. Po válce bude vytvořena federace šesti rovnoprávných republik (Vomlela 2013: 53). Král nemá povolení k návratu do vlasti a v budoucnu bude v referendu rozhodnuto o osudu monarchie. Národní rada osvobození Jugoslávie v čele s Titem se stává státním orgánem reprezentujícím nový stát, kterým má být Socialistická federativní republika Jugoslávie.

V souvislosti s budoucí podobou země Tito kategoricky odmítal snahu některých komunistů o rozdělení regionu na vícero nezávislých národních států. Na takové požadavky reagoval slovy: *„Nemluvíme zde jestli má nebo nemá být vytvořen nový stát, tedy jestli by mělo přijít sjednocení. Sjednocení jižních Slovanů by mělo zaujmout a má své místo: to byla myšlenka většiny pokrokových lidí v zemích, které se nazývaly jihoslovanské. Otázka je na jakých principech by to sjednocení mělo být provedeno.*" (Tito citován in Connor 1984: 163). Pro každý federativní stát tak byla vytvořena speciální, z myšlenky věrných komunistů složená rada. Tito k této příležitosti přednesl projev, ve kterém mimo jiné řekl: *„(...) principy rovnosti pro všechny národy Jugoslávie začaly být uplatňovány v praxi a starodávná snaha jednotlivých národů Jugoslávie, aby si vládly sami, začala být uskutečňována.*" (Christman citován in Connor 1984: 161). Po vzoru SSSR je tak přijat model, který de facto vytváří fikci federace samostatných národních států, ale ve skutečnosti funguje na bázi přísné centralizace.

V roce 1948 shrnul Tito ve svém proslovu úlohu strany během války následovně: *„Role Komunistické strany byla v první řadě ve faktu, že vedla boj, který zaručoval, že po válce národnostní otázka bude rozhodně vypořádána způsobem, který komunisté koncipovali již dlouhý čas před válkou a během války.*" (Tito citován in Connor 1984: 163). Přiživoval tím sebou samým během války vytvořenou fámu o stabilní národnostní politice KSJ v předválečných letech a zároveň zdůrazňoval úlohu Strany, jakožto jediného skutečného mírotvůrce mezi jihoslovanskými národy.

4.5. Četnici

Za války na jugoslávském území působili jednak partyzáni, jejichž vedení se chopil Josip Broz Tito, a jednak také srbští Četnici, kterým velel Dragoljub Mihailović, nazývaný familiárně strýček – Čiča Draža (Weithmann 1996: 322). Četnici byli srbské nacionalistické para-militantní jednotky s válečnou tradicí sahající do boje proti osmanským Turkům, které usilovaly o znovunastolení pravoslavného království a realizaci ideji Velkého Srbska. Část z nich tvořili také členové armády bývalého Království Jugoslávie, kteří se odmítli vzdát. Z toho pramenil oficiální název Jugoslávské vojsko ve vlasti a také mezinárodní uznání, kterému se na začátku války těšili. Organizace jednotek však byla nevalná, mnohé působily zcela nezávisle, nebo naopak existovala i část oficiálně spolupracující s vedením loutkového srbského státu řízeného německým velením. Oskar Danon, partyzán a pozdější dlouholetý ředitel Bělehradské opery, na Četniky vzpomíná: „*Když jsme vyhnali nepřítele, vstoupili do Olova, na nádraží na rožni opékali vola a zpívali národní písně. (...) Major Dangić pak řekl: Ted' to tu všechno vyčistíme. (...) Řeka Drnjača byla plná mrtvol. Pověřili všechny muslimy z Olova. I děti, bylo to strašné.*” (Zafranović: 4.díl 33.min). Kromě Olova Četnici vyvražďovali muslimy také v oblasti Sandžaku a dalších místech a dnes je celkový počet jejich obětí z řad vyznavačů islámu odhadován na 150 000. Tyto vlny „*protichorvatských a protimuslimských pogromů*” (Šesták et al. 1998:501) považovali Četnici za jediný možný způsob posrbšťování nárokovaného území a zbavování se nechtěných muslimů.

Byl to především mnohonárodnostní rozměr, který Titovým partyzánům proti Četníkům zajistil výrazný příliv členů. „*(...) vláda v exilu, všeobecně identifikována s dominantně srbským předválečným obdobím, měla jen malou podporu mimo Srbsko. Stejně tak Osou schvalované vlády Chorvatska, Černé hory a Srbska neměly žádný vliv za svou konkrétní etnickou domovinou. To stejné platí pro hnutí jako jsou Četnici, kteří byli všeobecně identifikováni s jednou etnickou skupinou. Do značné míry, tehdejší pozice transregionální, transetnické organizace spadala přirozeně Titovi a jeho kolegům. Mimoto, celkem paradoxně, etnické animozity, které rozdělovaly obyvatele Jugoslávie pomohly Titovým záměrům vytvořit celostátní hnutí.*” (Connor 1984: 153 – 154).

Jak bylo představeno v podkapitole 3.5., Tito neměl nic proti Srbům a je nepravděpodobné, že ochlazení vztahů a následné krvavé rozbroje mezi partyzány a Četniky by měly nacionalistický podklad. Josip Broz se s Dražou Mihailovićem sešel během války několikrát, vojensky spolupracovali na vytvoření nezávislé Užické republiky a Tito dokonce „*nabízel, že předá některé své jednotky pod Mihailovićovo velení*“ (Swain 2011: 37), avšak podstatným rysem Četníků byl jejich niterný antikomunismus. V Titovi a jeho partyzánech částečně právem spatřovali předsunutou jednotku ruských bolševiků a od začátku si uvědomovali, že v realizaci jejich myšlenek poválečného srbského království jim budou překážkou. Proto byli ve spolupráci s nimi Četnici zdrženliví. V průběhu let se však situace vyostřila, Četnici kvůli mnoha faktorům, ale v konečném důsledku především kvůli své nejednotnosti, začali ztrácet podporu spojeneckých sil a postupem času stále víc a víc jednotek otevřeně kolaborovalo s okupanty za účelem zničit komunistické partyzány (Šesták et al. 1998: 481). Na konci války tu byla celá řada četnických frakcí, od těch bojujících na straně Němců, přes ty, jež zvolily taktiku vyčkávání a nijak se nezapojovaly, až po ty, které se připojily k řadám Titových partyzánů.

4.6. Bratrství a jednota

Již po zahájení partyzánské války se objevuje heslo, které krom národně osvobozenického boje bude provázet i celou éru SFRJ. Mimo jiných propagandistických sloganů využívaných partyzány se nejdůležitějším z nich stává: Bratrství a jednota – nejčastěji uváděné po vzoru Tita v srbochorvatštině jako *Bratstvo i jedinstvo*, ale v překladu se používá ve všech jazycích Jugoslávie. Tito také sám poprvé tento slogan veřejně proklamoval, když v prvních letech druhé světové války řekl: „*Chraňme bratrství a jednotu jako oko v hlavě*“⁹. Zmiňované motto bylo velmi účelné. Zprvu tkvěla jeho zásadní síla v tom, že přímo neodkazovalo na komunistické myšlenky marxismu-leninismu, čímž pomáhalo

⁹ Chraňme bratrství a jednotu jako oko v hlavě není doslovný překlad původního "Čuvajmo bratstvo i jedinstvo kao zenicu oka svoga". V tomto případě autor raději použil překlad, který zachovává původní smysl a symboliku daných slov v češtině. V jihoslovanských jazycích běžně užívanou frázi "chránit jako zornici oka" překládá ve smyslu výrazu "chránit jako oko v hlavě." Doslovný překlad by tedy byl: Chraňme bratrství a jednotu jako zornici svého oka.

zakrýt skutečnou revoluční podstatu národně osvobozenického boje a vedoucí úlohu KSJ v partyzánském hnutí (Connor 1984: 151).

Další, v dlouhodobém zaměření podstatnější rovinnou, pak byl myšlenkový obsah daného sloganu. Bratrství v tomto případě odkazovalo na ideu, že nehladě na vyznání či původ jsou všichni jihoslované bratři a měli by spolu jednat jako rovný s rovným. Slogan se tak snaží potírat nacionalistické a šovinistické tendence ze strany všech národů Jugoslávie. Jednota pak z počátku odkazovala k jednotě celého partyzánského hnutí, ale později v době SFRJ k nerozdělitelné jednotě celého státu. „*Titův experiment byla právě ona snaha shromáždit všechny lid Jugoslávie kolem konceptu Bratrství a jednoty (...)*” (Swain 2011: 1). Josip Broz Tito sám v průběhu svého života toto heslo rád a často proklamoval, přičemž většinou jej dával do spojitosti s tím, čím si celá země prošla během druhé světové války. V jednom ze svých nejznámějších a nejčastěji citovaných proslovů Tito uvádí: „*Prolili jsme moře krve za bratrství a jednotu našich národů, a proto nikomu nedovolíme, aby nám na ně sahal, či zevnitř podkopával, aby se rozpadlo naše bratrství a jednota. Žádná naše republika by nebyla ničím, kdybychom nebyli všichni pohromadě. Musíme tvořit naše dějiny, dějiny socialistické Jugoslávie, jedinečné pro budoucnost.*” (Glogovac: 0:10).

Hojného využití se heslu dostalo v éře SFRJ. Běžně jím byly pojmenovávány školy, podniky, továrny, či nemocnice. Bylo rozhodnuto, že tak bude pojmenována i hlavní dopravní tepna v zemi, která měla vést od severní hranice země až k jižní. Stavby Dálnice Bratrství a jednoty se účastnil velký počet dobrovolníků a její první část byla slavnostně otevřena v roce 1950. Jako připomínka válečných útrap okupovaných území a lidí utíkajících před nimi, byl každoročně na trase z Mariboru do Kraljeva a naopak vypraven speciální Vlak Bratrství a jednoty. A konečně již 15. srpna 1943 Tito slavnostně vyhlásil a poprvé uděloval řád Bratrství a jednoty.

4.7. Titův vztah k menšinám Jugoslávie

Jak je patrné z příložené tabulky č. 2, Jugoslávie i po druhé světové válce zůstala územím silně diverzifikovaným nejen svými jihoslovanskými národy, ale i značným počtem zde přítomných menšin, které dodnes tvoří nezanedbatelné

procento obyvatel a mnohé z nich na tomto území žijí již po tisíce let. Válečný šovinismus, prosazující nadřazenost některých národů nad jinými však s demografickým vývojem v oblasti silně oťrásl. „Pravdě se (...) blíží údaj o 1,1 milionu zmařených životů za války v Jugoslávii, což odpovídá celkovému demografickému úbytku asi 2 miliony. S přihlédnutím k jednotlivým národům zahynulo během druhé světové války 530 tisíc Srbů, 197 tisíc Chorvatů, 103 tisíc muslimů, 42 tisíc Slovinců, 20 tisíc Černohorců, 6 tisíc Makedonců, 57 tisíc Židů a 18 tisíc Romů.“ (Šesták et al. 1998: 492).

To stejné, co bylo představeno v předchozích kapitolách o pohledu Josipa Broze Tita na jednotlivé jihoslovanské národy, platí i o jeho vztahu ke všem menšinám Jugoslávie. Žádný z pramenů nehovoří, ba ani nenaznačuje jakýkoli negativní vztah či odpor z Titovy strany ke kterékoli z jugoslávských menšin. Již samotné složení partyzánských jednotek po pádu Itálie může posloužit jako příklad: „Stovky a později i tisíce italských vojáků vstoupily do Národní osvobozené armády. (...) v Titově armádě však bojovali i Češi, Slováci, Francouzi, ale i rakouští a němečtí antifašisté.“ (Šesták et al. 1998: 478).

Jak je možné vidět z tabulky č. 1 i z tabulky č. 2, dlouhodobě nejpočetnější menšinou Jugoslávie byli Albánci. Josip Broz Tito si tohoto faktu byl dobře vědom a zaujímal k nim stanovisko, že stejně jako všechny ostatní národy země i oni mají právo na své sebeurčení. V prosinci 1942 sepsal Tito článek Národnostní otázka ve světle lidové války za osvobození, který byl otisknut ve stranickém listu Proletář, a ve kterém shrnuje své pohledy. Tento i podle něho samotného velmi přelomový článek je také jedním z řady míst, kde explicitně zmiňuje ve výčtu jugoslávských národů také Albánce (Connor 1984: 157). Jak Walker Connor připomíná, Tito zde volí slova velmi rozvážně a diplomaticky. Píše: „Výraz ‚národně osvobozený boj‘ by byl pouhou frází, ba dokonce podvodem, kdyby neměl jak obecně Jugoslávský význam, tak i národní význam pro každý jednotlivý národ, tedy kdyby navíc kromě osvobození Jugoslávie současně neznamenal osvobození Chorvatů, Slovinců, Srbů, Makedonců, Albánců, muslimů atd. Kdyby národně osvobozený boj neměl ve své podstatě skutečně přinést svobodu, rovnost a bratrství všemu jugoslávskému lidu.“ (Tito citován in Connor 1984: 157). Po válce se pak Tito zasadil o to, aby v novém rozdělení státu vyzískalo populací většinově albánské Kosovo status autonomní oblasti. Ten měl zabezpečit rámec pro plný národní rozvoj albánské komunity v rámci Jugoslávie.. Jeho rozhodnutí k uklidnění národnostní situace v tomto

regionu však nevedlo. „Kosovští Albánci (...) se s jugoslávskou federací identifikovali mnohem obtížněji než jihoslovanské národy. Příliš nepomohl ani relativně široký prostor pro kulturní či školský rozvoj, který jim poskytl komunistický režim. Přes odstrašující charakter Hodžova stalinského režimu nepřestali Albánci v Kosovu obracet oči k národnímu státu.“ (Šesták et al. 1998: 534). Kvůli jejich horší životní úrovni a vysoké natalitě hráli Kosovští Albánci demograficky stále větší a větší roli, což vyústilo na přelomu 60. a 70. let v řadu nepokojů a protestů, ve kterých požadovali vlastní federální republiku, která by kromě Kosova zahrnovala všechna území, kde tvořili více než 50 % obyvatel – tedy především oblast západní Makedonie. Kvůli do určité míry oprávněným obavám, že dalším nevyhnutelným krokem by byl požadavek na připojení této republiky k Albánii, se maršál Tito rozhodl tvrdě potlačit veškeré protesty za pomoci armády.

Při srovnání tabulky č. 1 s počtem obětí uváděným v prvním odstavci této podkapitoly můžeme vidět, že nejradikálnější úbytek k počtu původní populace zaznamenali během daného období jugoslávští Židé. Souvisí to s tragickým válečným vývojem, kdy především chorvatské ultranacionalistické síly usilovaly o kompletní likvidaci v tomto prostoru velmi starobylé židovské menšiny. Jak je patrné již z podkapitoly 1.5. Titovi byla jakákoli forma antisemitismu zcela cizí. Během války osobně vydal rozkaz, aby partyzánské jednotky pomáhaly Židům utíkajícím z nucených transportů či z koncentračních táborů (Holocaust Chronicle 2009). Dále je zde neopomenutelný fakt, že Židé měli v partyzánské armádě svůj vlastní prapor. Alfred Pal, pozdější uznávaný chorvatský malíř židovského původu, vzpomíná: „Pavelić a Hitler nutili Mussoliniho, aby vydal všechny Židy, kteří se dostali pod ochranu italské armády. Nejsilnější tlak byl od Pavelićových lidí (...). Během jednání byl na Rabu vytvořen tábor pro 20 000 lidí. Slovinci už tam byli, teď i my, a za tři měsíce Itálie kapitulovala. Po kapitulaci jsme tam zformovali tři (...) prapory, dva slovinské a jeden židovský. Byla to jediná židovská vojenská jednotka v okupované Evropě.“ (Zafranović: 6. díl 44:00). Koncentrační tábor na ostrově Rab byl kromě zformování zmiňovaného židovského praporu posléze také svědkem velké záchranné akce ze strany partyzánů. „Kromě židovských bojovníků asi 3 000 Židů z rabského tábora – téměř všichni ženy, staří a děti – byli přepraveni z ostrova na pevninu chorvatskými partyzány. Byli evakuováni do partyzány držených oblastí, což jim zachránilo život. V rabském táboře bylo ponecháno 204 Židů, většina z nich

velmi staří nebo nemocní. Když na ostrov přišli Němci, tito Židé byli posláni do Auschwitzu a nikdo nepřežil." (JTA 2003).

Specifickým tématem je poválečný odsun. Stejně jako v Československu, Polsku, Maďarsku a dalších zemích v této době vznikajícího tzv. východního bloku bylo po skončení druhé světové války z Jugoslávie deportováno téměř veškeré německé civilní obyvatelstvo. Původně patřila většina těchto Němců k Podunajským Švábům, tedy ke germánským kolonistům, kteří přišli na toto území v 18. století. Během druhé světové války byli bojeschopní muži německého původu nuceni narukovat a většina z nich tak stála na straně vojsk Osy, avšak jak bylo zmíněno výše, část Němců se na místo toho zapojila do partyzánského odboje. Sám Tito například během války spolupracoval s Jašou Reiterem – jugoslávským komunistou německého původu (Zafranović: 4. díl 26:00). Po jednáních se Stalinem v Moskvě však Tito souhlasil s odsunem a spolu s AVNOJ jej potvrdil v listopadu 1944 (Prauser, Rees 2004: 55). Tak bylo z území Jugoslávie deportováno více než půl milionu Němců. Nejvyšší počet německých obyvatel žil původně v oblastech Slovinska a Vojvodiny. Zde bylo také v letech 1944 až 1948 vytvořeno několik Titovými partyzány řízených pracovních a koncentračních táborů pro německé obyvatele Jugoslávie. Na 30 000 převážně žen ve věku 18 až 40 let bylo na žádost ruské strany v prosinci 1944 za pomoci partyzánů vlakem deportováno do SSSR, kde byly nasazeny na nucené práce a běžná byla též praxe dávání německých dětí na převýchovu do jugoslávských rodin (Prauser, Rees 2004: 56). Jak je patrné při srovnání tabulky č. 1 a tabulky č. 2. Němci ze 4,27 % v jugoslávské populaci v roce 1918 klesli na 0,35 % k roku 1948.

Spolu s odsunem Němců je třeba zmínit též dalmatské Italy. Tito potomci původního římského obyvatelstva středomoří se sdružovali především ve městech, jmenovitě pak především v istrijské Pule a v Zadaru, který měl v meziválečném období dokonce status italské enklávy. Většina Italů byli v očích partyzánů kolaboranti a tak se také jich týkal poválečný odsun. Ti, kteří kvůli spolupráci s partyzány nebo z jiných důvodů zůstali pak povětšinou opustili Jugoslávii v několika vlnách během poválečného období stalinizace, takže jich do 60. let zůstalo naprosté minimum (Zafranović: 9. díl 7:00).

5. Střety s nacionalismem po roce 1945

5.1. Poválečné procesy

Vypořádání s radikálními chorvatskými nacionalisty, kolaboranty a německými vojáky v prvních dnech po skončení války přišlo v podobě organizovaných hromadných likvidací. V Bleiburgu, kde se tyto jednotky vzdaly Spojencům, byly Brity předány do rukou partyzánů. Došlo zde částečně k neřízeným revanšistickým masakrům, ve kterých podle zpráv zahynulo na 25 000 lidí. Přestože se posléze objevují obvinění, která se snažila takové akce přisoudit Titovi, jeho postoj nejlépe vystihuje fakt, že „v květnu 1945 píše Tito vlastní rukou rozkaz, aby se za každou cenu zabránilo zabijení válečných zajatců, ale neřádá, aby se ti, co ho poruší, zodpovídali.“ (Zafranović: 8. díl 38:00). Největší část zajatých byla přepravena do Mariboru. „Na samotném mariborském stadionu začalo rozdělování a souzení (...), byly to divizní soudy, které podle Titova rozkazu vytvořila každá divize. (...) měli tolik dokumentace, kolik se sehnalo. (...) Když někdo před tu trojici přišel, otevřeli jeho složku: Byl jsi v té a té armádě, v té a té jednotce? Vraždili jste tehdy a tak? Dělalí jste to a to? Pak byl zařazen do kategorie C, to znamená k likvidaci.“ (Zafranović: 8. díl 38:00.).

Kvůli odmítnutí možnosti emigrovat z rodné země se dopadení a následnému procesu nevyhne ani původní hlavní velitel srbských Četníků Dragoljub Mihailović. Po většinu války oproti boji s okupantskými silami volil i přes silný nátlak ze strany Britů generál Draža vyčkávací taktiku. Činil tak z důvodu do značné míry oprávněné obavy z represí a násilí vůči civilními obyvatelstvu, které následovaly po každé záškodnické akci (Swain 2011: 61). Při vyjednáváních mu to pomocí prostředníků nebo i osobně Tito několikrát vyčítal, protože on sám na oběti těchto represí nehleděl s vědomím, že po nich zároveň také vzrůstaly počty účastníků odboje. Přestože tedy na počátku války oba vůdcové vojensky spolupracovali a byla na ně vypsána dokonce stejná odměna ve výši 100 000 říšských marek, Mihailović byl v politickém procesu obžalován z vlastizrady a kolaborace. „Obhajoba chtěla dokázat, že Mihailović neměl velitelskou kontrolu, že to dělaly ty divoké organizované skupiny. Chtěla dosáhnout jeho osvobození (...). Tito poznamenal: I to se může stát, je to politický proces. Všichni se na něj vrhli: Jaký politický

proces, jaké osvobození, co řeknou lidé? (...) Dokazuje to, že byl zralejší než ostatní. On to zkoušel, ale ani v kruhu jeho nejbližších to nemohlo projít, taková byla atmosféra." (Zafranović: 9.díl 11:00). Přes dobře odvedenou práci obhajoby byl Mihailović shledán vinným ve všech bodech a 17. června 1946 popraven.

5.2. Řešení národnostní otázky v novém státě

V roce 1945 se Josip Broz Tito stal hlavou skutečného, územně celistvého státu. Ve svém proslovu slavnostně ohlašujícím první pětiletku řekl: *„My musíme dokončit náš pětilety plán. Je to otázka přežití naší země. My nechceme být zaostalá země, protože zaostalé země jsou vždy napadeny. Jsou snadnou kořistí. Jednotná a pokroková země s vyspělou technikou a socialistickým zřízením bude dost silná, aby odolala jakémukoli útoku.*" (Erdevicki: Part 3 1:43). Pod jeho vedením je přesně kopírován model Sovětského svazu a moc je přísně centralizována kolem bělehradské vlády. *„V prvních poválečných letech Tito a jeho vnitřní okruh svědomitě prosazovali Stalinovu politiku a ujišťovali jugoslávský lid o vševědouce sovětského vůdce.*" (Glenny 2003: 442). Funguje striktní cenzura a jakýkoli náznak nesouhlasu s Titem, Stalinem, či kýmkoliv z vedení KSJ není možný. I přesto se Tito a vítězné partyzánské hnutí těší mezi obyvateli země nebývalé popularity.

„Základ úspěchu Titem vedeného hnutí ovšem spočíval v jeho národnostním programu. Řešení národnostní otázky bylo jediným momentem, v němž se jugoslávští komunisté podstatně odchýlili od stalinského vzoru. Skutečně totiž realizovali proklamované právo každého národa na vlastní existenci. Titův režim v rozporu se staletými tradicemi, hluboce zakořeněnými v jihoslovanském prostoru, nepreferoval žádné etnikum. Komunistická moc zároveň jednoznačně odmítala jakékoli pokusy o vytváření jednotného jihoslovanského národa shora, které nesrbská etnika vždy vnímala jako asimilační. (...). Jednotlivé národy však získaly rozsáhlou kulturní autonomii a podmínky pro další rozvoj." (Šesták et al. 1998: 498).

Celá sjednocená Federativní lidová republika Jugoslávie, jak zněl v této době oficiální název, byla pod Titovým vedením rozdělena do několika historické hranice

respektujících oblastí, přičemž Bosna a Hercegovina byla zachována jakožto samostatný region a Srbsko bylo navíc rozděleno ještě na autonomní oblasti Vojvodiny a Kosova (Connor 1984: 223). „*Titova skupina odmítla požadavek části srbských komunistických funkcionářů z Chorvatska, aby krajinští Srbové¹⁰ získali autonomii. (...) Zabezpečila zároveň chorvatským Srbům plnou rovnoprávnost ve sféře kulturní a školské.*” (Šesták et al. 1998: 498). Hraniční rozdělení země se však ihned po své realizaci stalo předmětem četných sporů a stížností stran jednotlivých národů (Vomlela 2013: 54). Maršál Tito v této době žádné budoucí etnické spory spojené s hranicemi jednotlivých federálních republik nepředpokládal a jejich vytvoření ohlásil slovy: „*Hranice federálních států v Jugoslávii nejsou hranice, které rozdělují, ale hranice, které spojují.*” (Tito citován in Connor 1984: 231). Přes toto federální rozdělení platí, že centralizace byla důsledná a ve skutečnosti „*byly reálné pravomoce federálních republik velmi omezené.*” (Šesták et al. 1998: 498).

Elementární doktrínou Titova nového státu na poli kultury se stal současný rozvoj všech národů. Prim v ní hrál do roku 1948 po vzoru SSSR socialistický realismus, ale následně od něj bylo upuštěno a přestal být oficiálním státním uměleckým směrem. V letech po roztržce se Stalinem tak panovala relativně velká svoboda v národních projevech a symbolice, pokud se nejednalo o jakoukoli kritiku režimu. Jistým příkladem může být také skutečnost, že se začaly prosazovat národní názvy institucí. „*Pozitivní ohlas veřejnosti vzbudil fakt, že mnohé kulturní instituce získaly oficiální status (...) národních ústředních orgánů: z Univerzitní knihovny se stala Národní a univerzitní knihovna, národní divadla v Lublani a v Mariboru se v roce 1945 stala slovinskými národními divadly.*” (Rychlík et al. 2011: 322).

Vrcholná vládnoucí klika v této době měla takové složení, které na venek velmi výhodně politicky zastupovalo představitele hlavních národů země. „*Nejdůležitější rozhodnutí byla plně v kompetenci čtyř autoritativních vůdců Josipa Broze Tita, Edvarda Kardelje, Aleksandra Rankoviće a Milovana Djilase. Tato skupina (...) etnicky reprezentovala všechny velké národy Jugoslávie, mentalitou a schopnostmi se její členové vhodně doplňovali.*” (Šesták et al. 1998: 501). V přísně centralizovaném systému tak veškeré nejzásadnější otázky rozhodoval jen a pouze tento nejvyšší vrchol hierarchické moci.

¹⁰ Krajinští Srbové je běžně používané označení pro Srby žijící na území Chorvatska.

5.3. Formulace muslimské a makedonské národní identity

V nové Jugoslávii se začalo také prosazovat samostatné národní uvědomění těch národů, které doposud stály v pozadí a byly v minulosti jinými jednotlivými etniky chápány jako jejich součást. Především se zde jedná o jugoslávské muslimy a Makedonce. Takovéto národní uvědomění bylo součástí plánu Josipa Broze Tita, který již ve svých válečných projevech záměrně zmiňoval muslimy a Makedonce vždy samostatně – viz podkapitola 4.4. Jugoslávští muslimové byli během éry království považováni oficiálně za Jugoslávce vyznávající islám, srbští nacionalisté je však vždy považovali za muslimské Srby a především během druhé světové války se o nich hovořilo jako o Chorvatech. Tito záměrně podporoval ideu, že jsou samostatným národem a přizpůsobovala se tomu i celá státní politika. „*Nová moc fakticky uznávala jejich specifické etnické postavení a de facto podporovala (...) nacionální emancipaci muslimské komunity.*” (Šesták et al. 1998: 499). Později v 70. letech podle vzpomínek tajemníka Titova kabinetu Blaži Mandiče proběhnul při jednom zasedání tento rozhovor: „*Veljko Vlahović¹¹ připomenul, že probíhají živé diskuze o postavení a identitě muslimů. Na to Tito odpověděl: Nebudou se uměle vytvářet národnosti na náboženském základě. Jsou národ jako každý jiný národ. Ať se jim říká Bosanci. A tedy to je národ.*” (Zafranović: 11.díl 43:00).

Jak je zmíněno v podkapitole 2.2. makedonská identita byla sporná po řadu let. Na základě toho, že makedonština je v podstatě nářečí bulharštiny i v poválečné době Bulharsko oficiálně tvrdilo, že Makedonci jsou vlastně Bulhaři – ačkoliv pouze málo nacionalistů se odvážilo vyslovit požadavek na připojení celého regionu k Bulharsku, jako tomu bylo během druhé světové války. Josip Broz Tito taková tvrzení zásadně odmítal i ze zcela pragmatických politických důvodů. Nechtěl dovolit, aby si na etnickém základě SSSR plně podřízené Bulharsko jakkoliv nárokovalo část obyvatel Jugoslávie. Proto ve své politice maximálně usiloval o ukotvení identity Makedonců jakožto samostatného národa, a to i za cenu tvrdých represí vůči pro bulharským Makedoncům. „*Za 20 let od roku 1944 vyrostla nová generace, plně vychovaná ve školách s makedonským jazykem. Makedonské národní uvědomění se pevně zafixovalo a stalo se stabilním. Vyhranilo se jasně nejen proti*

¹¹ Černohorský komunista, Titův dlouholetý spolupracovník, interbrigadista, šéf Rádia Svobodná Jugoslávie a později stranického deníku Borba. Jeden z hlavních ideologů jugoslávského socialistického systému.

bulharské, ale i proti srbské identitě. (...) I když si to většina obyvatel sousedního Bulharska odmítala přiznat, bulharské vědomí s postupným vymíráním starší generace v Makedonii téměř úplně vymizelo. Svou roli nepochybně sehrálo i to, že Bulharsko v druhé polovině padesátých a na počátku šedesátých let nemohlo obyvatelům Makedonie mnoho nabídnout. Jugoslávský systém byl od šedesátých let mnohem liberálnější než režim Todora Živkova v sousedním Bulharsku." (Rychlík, Kouba 2003: 234–235).

5.4. Tito a jugoslávská etnoreligiozita

Etnoreligiozita – pevně daná příslušnost jednoho etnika k určitému náboženskému vyznání je jedním z nejsilnějších rysů Balkánu a zároveň po staletí také silně vyostřenou štěpící linií tohoto regionu. Jak bylo popsáno v podkapitole 1.3., odlišným historickým vývojem dospěly jihoslovanské národy k značně zjednodušujícímu, ale v obecné rovině stále platnému rozdělení na katolické Chorvaty, pravoslavné Srby a muslimské Bosňáky. Černohorci a Makedonci tíhnou svou historií též k pravoslavnému křesťanství a Albánci, jakožto největší z minorit regionu, jsou povětšinou vyznavači islámu.

Stejně jako všechny děti v Chorvatsku v této době byl Josip Broz Tito brzy po narození pokřtěn a zaveden do matriky jako člen římskokatolické církve. Ačkoliv v útlém dětství chodil do kostela, v mládí se z něj stává ateista, kterým veřejně zůstává až do své smrti (Sherwood 2013: 129). Jeho postoj k balkánské etnoreligiozitě, potažmo k celému náboženství, se dá v obecné rovině popsat jako relativně tolerantní a nediskriminační, alespoň ne do té míry, pokavad' nezasahoval do jeho plánů a idejí socialistického státu. Chorvatský sociolog náboženství Ivica Maštruko o Titovi uvádí: „*Akceptoval, že existují různé víry, různá náboženství a že mají vliv na obyvatelstvo. Podle toho chápal náboženskou svobodu.*“ (Zafranović: 9. díl 15:00). V pozdějších letech Titova Jugoslávie prosluje oproti jiným socialistickým zemím nerepresivním postojem k náboženství a neobvykle velkou svobodou vyznání.

Nejhorší vztahy měl Josip Broz Tito s katolickou církví. Nestojí za tím ani tak fakt, že část chorvatských římskokatolických duchovních za války

spolupracovala s Paveličovým režimem a i po jejím skončení pomáhala některým ustašovcům utéci ze země, nebo se skrývat, ale především skutečnost, že „se z církve šířily antikomunistické názory, což byla politika Svatého stolce a Vatikánu.” (Zafranović: 9. díl 15:00). Hlavním představitelem tohoto odporu byl záhřebský arcibiskup Alojzije Stepinac. Ten se poprvé setkal s Titem v létě 1945 a byl ujištěn o nezasahování nového režimu do vnitřní hierarchie církve. „Ještě v průběhu prvního poválečného roku však vypukl mezi katolickou církví a komunistickou mocí vážný konflikt. Jeho příčinou byl Stepinacův pastýřský list, v němž otevřeně kritizoval konfiskace církevní půdy a agresivní ateistickou propagandu KSJ.” (Šesták et al. 1998: 500). Následný slet událostí byl poměrně rychlý. „Tito se se Stepinacem sešel dvakrát. Během těchto setkání se snažil arcibiskupa donutit, aby zformoval ‚Národní katolickou církev‘ (...)” (Kaplan 1993: 21). Bylo to protože „Tito měl naivní ideu, že by se chorvatská katolická církev mohla svým způsobem odtrhnout od autority Svatého stolce a vznikla by národní nezávislá církev.” (Zafranović: 9. díl 15:00). Tato skutečnost poukazuje na určitou Titovu neznalost prostředí katolické církve a ve druhém rozhovoru již jugoslávský maršál otevřeně pohrozil Stepinacovi možností, že za svou vzpurnost bude obviněn z kolaborace.

Tito byl dobře informován o arcibiskupově činnosti během války. Stepinac nebyl nijak vřelý ve spolupráci s představiteli NDH. Poslal několik dopisů Paveličovi a dalším velitelům Ustaše, ve kterých zásadně odmítal jakékoli násilí a nucené křty Srbů přijímal pouze z nutnosti v případě, že věděl, že to dotyčným osobám v daný moment zachrání život před jistou smrtí. Kromě jednoho kritického proslovu v roce 1943 se však nikdy otevřeně od NDH nedistancoval a veřejně jej neodsoudil. „Stepinac, bolestně si vědom toho, že Tito je posedlý důkazy spojujícími ho s Ustaší, přesto odmítl vyhrožování. Nejenom, že se neodtrhl od Vatikánu, ale pokračoval ve veřejném odmítání komunistů.” (Kaplan 1993: 21). Spor eskaloval Stepinacovým zatčením. Tito, 26. září 1946, veřejně prohlásil: „Zatkнули jsme Stepinace a zatkne každého, kdo vzdoruje současné situaci, ať se mu to líbí nebo ne.” (Kaplan 1993: 23). Stepinac byl ve vykonstruovaném procesu uznán vinným z kolaborace s fašisty a odsouzen k 16 letům nucených vězení.

O tom, že skutečným důvodem odsouzení nebyla jeho příslušnost k chorvatskému katolickému kléru, ale jeho otevřeně antikomunistické postoje svědčí dopis Milovana Djilase z roku 1946, ve kterém záhřebskému arcibiskupovi

napsal: „*Jistě by jste nebyl předveden před soud za své počínání během války a za svou kolaboraci s chorvatským fašistickým vůdcem Ante Pavelićem, kdyby jste nepokračoval ve vzdoru novému komunistickému režimu.*“ (Kaplan 1993: 23). Po tomto procesu papež Pius XII. Josipa Broze Tita v obřadu konaném poprvé za 75 let veřejně exkomunikoval. Kvůli nátlaku ze Západu však byl Stepinacův trest po pěti letech zmírněn na domácí vězení s možností emigrace, kterou však arcibiskup permanentně odmítal stejně jako podpis žádosti o milost určené prezidentu Titovi. V roce 1952 jmenoval papež vězněného Alojzije Stepinace kardinálem. „*To byla pro tehdejší vládu, Tito o tom rozhodoval jistě sám, (...) jasná provokace, a tak se rozhodlo, že se s Vatikánem přeruší diplomatické styky.*“ (Zafranović: 9. díl 16:00). V pozdějších letech, po Stepinacově smrti a nástupu papeže Pavla VI. se diplomatické styky opět obnovily, Tito se s papežem osobně sešel v Římě, vedl několik jednání se zástupci chorvatské katolické církve a lze hovořit o určitém vzájemném usmíření. I přesto v konečném důsledku platí, že to „*Tito a komunismus, ne katolická církev, vytvořili ze Stepinace mučedníka pro Chorvaty.*“ (Kaplan 1993: 21).

Vztah Josipa Broze Tita k Srbské pravoslavné církvi byl o poznání méně komplikovaný. Jako srbská národní církev byla stejně jako Srbové sami během války vystavena perzekuci ze strany NDH, jehož vedení dokonce neváhalo vytvořit svou vlastní kolaborantskou Chorvatskou pravoslavnou církev, aby tak oslabilo vliv té srbské. Srbská církev pak byla spojována především s Četniky a řada duchovních byla aktivní v tomto z počátku relativně celistvém hnutí. Čekal je také stejný osud – ti, kteří spolupracovali s okupačními silami byli po většinou popraveni bez ohledu na jejich povolání. Naopak našli se i tací, kteří přestoupili na stranu partyzánů. Z dnešního pohledu poměrně paradoxně právě vůdce všech Četníků, kteří přešli k Titovi byl pravoslavný pop – Vladimir Zečević. Jeho motivací byla především neaktivita Draži Mihailoviće a následovalo jej na 500 Četníků. Ačkoliv nadále vykonával funkci pravoslavného duchovního, v roce 1942 se stává členem KSJ, tajemníkem AVNOJ pro náboženské záležitosti a politickým komisařem. Se všemi udržoval dobré vztahy a podle některých nepotvrzených zpráv v jednom boji také zachránil Titovi život. Po válce vystřídá řadu důležitých politických pozic, které zastává až do své smrti v roce 1970 (Telegraf 2014). I přesto, že Josip Broz Tito na obdobné bázi spolupracoval během života s vícero pravoslavnými duchovními se Srbská pravoslavná církev – v očích komunistů pohrobek starého království –

nijak nevyhnula konfiskaci majetku a dalších restrikcí, realizovaných v rámci programu oddělení církve od státu.

5.5. Rok 1948 a národnostní politika dalších let

Po vypuknutí roztržky se Stalinem Tito oznámil v červenci 1948 na V. sjezdu KSJ: *„Je to přinejmenším neloajlní k naší straně a naší zemi. Je to výsledek strašného omylu. Vše se rozdmýchalo do ohromných rozměrů, aby se poškodila pověst naší strany a jejího vedení, aby upřeli slávu národům Jugoslávie získanou v jejich hrdinném boji. Aby se pošlapalo vše významné, čeho naše národy dosáhly za cenu ohromných obětí a potoků krve. Aby rozbili jednotu naší strany, záruku budování socialismu a zajištění šťastnějšího života národů Jugoslávie.“* (Glogovac: 24:35). Tento spor byl následován tvrdými represemi vůči stalinistům – ty však nebyly nacionálního základu. V brutalitou nechvalně proslulém vězeňském táboře na ostrově Goli otok tak byli zástupci všech etnických skupin Jugoslávie. Jak vzpomíná jeden z očitých svědků: *„Musím říct, že nejmíň vězňů bylo z Chorvatska. Nejvíce to odnesli Černohorci a proto není náhoda, že správce a ti, kteří vedli vyšetřování byli Černohorci.“* (Zafranović: 9. díl 43:00).

Přes stále trvající represe, které se krom jiných týkaly i otevřených nacionalistů, se etnické napětí v 50. a 60. letech v Jugoslávii zmírnilo na historické minimum. *„Poválečná nacionální politika Titovy vlády se ukázala jako velmi racionální. Zmírnění rozporů mezi jednotlivými etniky nepodmínili jen velmi ostré zákroky proti všem projevům národnostní nevráživosti, které vláda velmi nemilosrdně trestala bez ohledu na to, z jakého etnika vyšly. Hospodářský rozvoj a upřímná snaha zajistit každému etniku (včetně národnostních menšin) optimální podmínky pro jeho kulturní rozvoj přinášely v této době úspěchy.“* (Šesták et al. 1998: 533). V tomto směru tedy maršálu Titovi jeho plány vycházely podle původních představ. Částečně začíná od spodu vznikat svobodně a pokrokově chápaná jugoslávská národnost. V některých oblastech Jugoslávie začaly v důsledku tolerantní atmosféry pozvolna mizet mezietnické bariéry a prohlubovalo se vědomí společné jugoslávské národnosti. Stávalo se tak často ve Vojvodině, Slavonii, v Bosně a přirozeně též ve velkých městech. Zmírnění rozporů dosvědčoval i růst

sňatečnosti mezi příslušníky různých národů. V některých regionech představovaly smíšené sňatky až jednu třetinu z celkového počtu nově uzavřených manželství (Šesták et al. 1998: 534).

Součástí Titova plánu bylo podpořit současný rozvoj všech národností také naprosto stejnými podmínkami pro jednotlivé federální republiky. To nebyl vůbec jednoduchý úkol, neboť vzhledem k jejich historii byla země de facto rozdělena na bohatší sever a chudší jih. Člen ÚV SKJ Tomislav Badovinac uádí: „*Tito trval na tom, aby se zajistil rovnoprávný rozvoj všech republik, (...) Pokud má Slovinsko železářnu, musí ji mít také Chorvatsko. Pokud ji má Chorvatsko, musí ji mít Srbsko. Pokud ji má Srbsko, musí ji mít i Skopje. Tak to bylo se vším, což nebylo zapotřebí (...). Byla určitá teze: Musíme se dostatečně osamostatnit, abychom nebyli závislí na jiných. Tím byly jednotlivé republiky prakticky samostatné. Byly to jakési federální jednotky, každá měla všechno. Dokonce ani společná policie nebyla na svazové úrovni.*” (Zafranović: 12. díl 41:00). Ačkoliv tedy faktická centralizace moci i po roce 1948 nadále podléhala Bělehradské vládě, pod Titovým dohledem bylo dbáno na ekonomickou a politickou rovnost všech republik.

5.6. Uvolnění a předzvěst nové krize nacionalismu

Za počátek nové nacionalistické krize lze svým způsobem považovat rok 1966. Po mnoha letech pokojného vývoje jugoslávskou společností otřásla silně medializovaná aféra jednoho z nejbližších Titových spolupracovníků, jeho předpokládaného nástupce a šéfa tajných služeb Aleksandra Rankoviće, přezdívaného Marko (Pelikán et al. 2004: 495). Ten byl na plénu ÚV SKJ veřejně obviněn prezidentem ze zneužívání svého postavení k odposlouchávání významných představitelů státu – včetně Tita samotného, který měl údajně nalézt odposlouchávací zařízení ve své ložnici (Zafranović: 11. díl 13:00). Dodnes ale není zcela jasné, zda Ranković skutečně plánoval svrhnout Tita, jak se on sám domníval, nebo zda se jednalo o úspěšný trik sloužící k odstranění stranického konkurenta ze strany Edvarda Kardelja (Šesták et al. 1998: 540).

Přestože Rankoviće „*velká část srbské společnosti (...) považovala za představitele srbského národa v užším okruhu Tita*” (Pelikán et al. 2004: 495),

byl také zároveň „obecně považován za (...) hlavního obhájce zachování vysoce moc centralizujícího aparátu." (Connor 1984: 225). „Ranković a ostatní odvolaní funkcionáři začali být proto na stranických fórech i ve sdělovacích prostředcích kritizováni také jako nositelé srbského nacionalismu a unitarismu. Byli obviněni, že bránili samosprávě republik a autonomních oblastí. Zvláště ostré útoky zazněly od stranických předáků z Kosova, kteří Rankoviće napadli za údajné protialbánské postoje. I obvinění ze srbského nacionalismu – samo o sobě ne příliš spravedlivé, neboť Ranković se vždy orientoval převážně jugoslávsky – představovalo součást širšího Titova záměru" (Šesták et al. 1998: 541). Tím bylo v této době zvýšení míry autonomie jednotlivých federálních republik a zbavení se přitom zodpovědnosti za případnou kritiku, proč se tomu tak nestalo již v předchozích letech. Fakt, že Ranković skutečně byl ve vedení SFRJ dlouhodobě zastáncem přísné centralizace se Titovi v danou chvíli velmi hodil. Po jeho odstavení tak v zemi dochází k rozvolnění poměrů (Glenny 2003: 449). Postupně je přijata řada ústavních dodatků, které zvyšují pravomoci nejen federativním republikám, ale také oběma autonomním regionům.

Josip Broz Tito k těmto dodatkům osobně vydal několik prohlášení, ve kterých chtěl upozornit na to, že nové pravomoci pro federální republiky nemají v žádném případě vést k dezintegraci. Ve svém proslovu k těmto dodatkům Tito mluvil jménem celé vlády, když řekl: „Nedíváme se na nezávislost a státnost těchto republik v klasickém smyslu. Když jsme se rozhodli překonat federální etatismus¹² my jsme neusilovali, a ani nyní neusilujeme, o vytvoření polycentrického etatismu. Jakýkoli střet mezi federací a republikami je špatný a škodlivý, protože tyto dvě jsou nerozdělitelné části naší samosprávné organizace. Naše suverenita je jedna a nedělitelná – ať už jsou to republiky, nebo federace, kdo se jí účastní." (Jugoslávský přehled citován in Connor 1984: 226). Ještě silnější náznak „Titova souhlasu byl nabídnut v roce 1969, když na devátém kongresu KSJ byl přijat princip rovného zastoupení všech republik uvnitř nejvyšších orgánů Strany." (Connor 1984: 225). „Tito však nepochopil, že tímto opatřením do široka otevírá dveře opětovnému vstupu nacionalismu na jugoslávskou politickou scénu." (Šesták et al. 1998: 541).

¹² Rozšiřování pravomocí státu. V tomto případě se jedná o překlad anglického slova statism.

5.7. Chorvatské jaro

Zatímco Tito blokoval všechny možné k demokracii vedoucí reformy a kličkoval mezi možnými změnami v této době již evidentně zaostávajícího systému, postupně se začala na povrch dostávat nová vlna nacionalismu. V březnu roku 1967 byla v Záhřebu vydána Deklarace o postavení a názvu chorvatského spisovného jazyka (Rychlík, Perencević 2007: 340). „*Ta požaduje rovnoprávné používání slovinšského, chorvatského, srbského a makedonského jazyka ve svazových institucích a důsledné používání chorvatského spisovného jazyka v Chorvatsku.*” (Zafranović: 11.díl 14:00). Tedy žádá, aby veškeré zákony a dokumenty byly přeloženy do spisovné chorvatštiny, protože doposud byly jenom ve slovinštině, makedonštině a v srbochorvatštině, která však měla povětšinou podobu klasické srbštiny. Text deklarace byl otisknut v chorvatském časopise Telegram a stála za ním skupina několika desítek chorvatských intelektuálů v čele s Miroslavem Krležou – v této době 74 letým chorvatským básníkem a Titovým osobním přítelem.

Krleža se těšil velké úctě přesahující hranice Chorvatska. Přestože byl ještě před válkou vyloučen z KSJ za kritiku socialistického realismu a obviněn z trockismu, v roce 1948 byl rehabilitován a stal se de facto hlavním ideologem SFRJ ve sféře umění. Díky svému věku a postavení v této době neváhal být kritický vůči režimu a mimo jiné se například „*nebál kritizovat Hnutí nezúčastněných zemí s diktátory*” (Zafranović: 11. díl 20:00). Literární historik a lexikograf Velimir Visković k Deklaraci o postavení a názvu chorvatského spisovného jazyka uvádí: „*Není divu, že byl Krleža mezi prvními, kdo ji podepsal. Většinou se ji podepsat báli, ale když viděli Krležovo jméno, hned se přidali – přidali se k němu.*” (Zafranović: 11. díl 21:00). Někteří autoři se však báli připojit také protože kolovaly fámy, že deklarace je dílem státních agentů. Původ těchto domněnek však není znám stejně jako konkrétní jeden autor textu deklarace. „*Tato zdánlivě okrajová lingvistická záležitost byla ve své podstatě veskrze politickou, nacionálně podbarvenou protirežimní akcí, jež měla za cíl demonstrovat svébytnost chorvatského národa.*” (Šesták et al. 1998: 453).

Skutečnost, že Krleža podepsal deklaraci, „*byla pro Tita obzvláště nepříjemná*” (Glenny 2003: 451). Přestože nemusel, rozhodl se Tito do celé záležitosti intervenovat osobně, a to nejen kvůli celospolečenskému ohlasu

deklarace, ale i kvůli osobní známosti s chorvatským básníkem. „*Tito nejdřív chtěl, aby Krleža svůj podpis odvolal. Krleža na to nechtěl přistoupit. Řekl: To by ze mě udělalo šaška. Jak by vypadalo, kdybych to podepsal a pak zase odvolal. Takový zbabělec nejsem. Pokud je třeba, vystoupím ze strany. Tito (...) věděl, že Krleža je jeho přítel a že ho ničím neohrožuje. A že pro jugoslávskou stranu by bylo velkou ztrátou, kdyby přišla o takového špičkového intelektuála. Krležovi řekl: Nepřipadá v úvahu, abys vystoupil ze strany. Bude stačit, když dokážeš, že přijímáš kritiku, že ji bereš na vědomí a vystoupíš z ústředního výboru.*” (Zafranović: 11.díl 22:00). Miroslav Krleža následně skutečně podává demisi na člena ÚV SKJ a zdánlivě se rozruch kolem Deklarace a potažmo situace v celém Chorvatsku zklidňuje.

Vše se však znovu vyostřilo jen o pár let později v roce 1971. Generačně obměněné proreformně a nacionálně orientované vedení chorvatské lidové republiky v čele se Savkou Dabčević-Kučar, Dragutinem Haramijou a Mikou Tripalem začalo usilovat o větší, prvně především ekonomickou autonomii Chorvatska v rámci SFRJ. Je zahájena kampaň proti unitarismu a byrokratickému centralizmu země a nové hnutí získává značnou podporu chorvatské veřejnosti – především pak mládeže (Rychlík, Perencević 2007: 344). Vyostřuje se též proti srbská propaganda, která se zvláště věnuje Srbům na chorvatském území. Neopomenutelnou roli během těchto událostí sehrála Matice Hrvatska – původně nakladatelství, fungující takřka nepřetržitě od roku 1842. V polovině roku 1971 se však dění začalo vymykat z rukou vedoucích chorvatských komunistů. V rámci nově vytvořeného tzv. Masového hnutí se stále většího vlivu dostávalo radikálním nacionalistickým skupinám, ať už vycházejícím z SKCh či mimo něj (Vomlela 2013: 7). Ze strany těchto pak začnou pozvolna zaznívat i prohlášení, že Jugoslávie je pro Chorvatsko přítěží, a že by země měla usilovat o úplnou nezávislost.

Josip Broz Tito byl z počátku situací otřesen. Ve své první řeči k probíhající události mimo jiné řekl, že jen stěží může uvěřit, v jaké situaci se strana nachází. „*Naše základní existence je v sázce. (...) Komu jinému můžeme klást zodpovědnost za toto, než komunistům.*” (Swain 2011: 170). Tito poměrně dlouhou dobu nevěděl, jak má na vzrůstající krizi reagovat. „*K rozhodnému kroku ho přimělo teprve vyhlášení studentské stávk. 22. listopadu 1971 zahájilo na 30 tisíc chorvatských středoškoláků a vysokoškoláků časově neomezenou stávku na podporu nacionálních požadavků.*” (Šesták et al. 1998: 546). Prezident svolal

postupně několik širších i užších schůzek s představiteli chorvatských proreformních komunistů a zástupců z řad studentů, na kterých on a jemu věrní tvrdě kritizovali vývoj celého Chorvatského jara. Prameny se shodují, že za tímto rázným postojem stál také fakt, že ze strany některých demonstrantů se objevil i požadavek na Titovo odvolání, a tak stárnoucí státník cítil možné ohrožení své pozice. Vážnost situace může dokládat vzpomínka tehdejšího ministra zahraničí Mirka Tepavace, který uvádí, že během jednoho z těchto jednání Titovi volal Brežněv a nabízel mu případnou vojenskou pomoc, bude li to nezbytné (Zafranović: 11. díl 48:00). Při setkání na Brionech 4. července 1972 Tito prohlásil: „*Vy jste dovolili, aby se Matice Hrvatska transformovala v politickou organizaci. (...) Já jsem pro zákaz politické aktivity Matice Hrvatske a Prosvjety*¹³. *Strana není ideologicky jednotná. Bude potřeba chirurgův skalpel a já nebudu váhat jej použít, věřte mi nebudu.*” (Swain 2011: 172). V konečném stádiu se situace vyhrotila natolik, že Tito pohrozil použitím armády, na což reagovali vůdci hnutí takřka okamžitou rezignací. Bylo pak svoláno zasedání ÚV SKJ do Karadjordjeva, které jako kontrarevoluční veřejně odsoudilo poslední události i samotné vedení SKCh. Posléze byly všechny stávky postupně odvolány a jako předzvěst dalších dozvuků byla zakázána Matice Hrvatska.

Události Chorvatského jara následuje kompletní výměna všech nacionálně, liberálně a proreformně orientovaných politiků v čele nejen chorvatské, ale všech federálních republik země. Jsou nahrazeni státnímu aparátu stoprocentně věrnými komunisty, kteří jsou však v mnohých případech ryzí kariéristé a v očích veřejnosti jsou často vnímáni jako bez páteční byrokrati. Přes čtyři sta důležitých funkcí ve státním aparátu a ve vedení kulturních, školských a dalších institucí po výměně obsadili lidé zcela loajální Titovi a jeho režimu. (Rychlík, Perencević 2007: 346). Na jeden tisíc členů bylo vyloučeno z SKCh. Prezident Tito dané změny provedl na federální úrovni nikoliv pouze pro účelné zdání, že výměna není kvůli událostem v Chorvatsku, ale také z obav z obdobného vývoje pod vedením liberálních komunistů v dalších federálních republikách, především pak v Srbsku (Pelikán et al. 2004: 505). Nejtvrďšího trestu se pak dostalo předákům celého Chorvatského jara, kteří byli postaveni před soud za protijugoslávskou činnost a odsouzeni k několika letům vězení. „*Průměrné tresty se pohybovaly od dvou do čtyř let.*” (Rychlík,

¹³ Organizace sdružující chorvatské Srby, založena 1944, v době Chorvatského jara kvůli ekonomickým důvodům stála pevně na straně požadavků větší autonomie.

Perenčević 2007: 346). Jedním z těchto byl pozdější chorvatský prezident Stjepan Mesić, který k událostem připomíná: „*Myslím si, že by bylo dostatečné, kdybychom snášeli politické následky a pokračovali ve své práci. Ale mnohé z nás odvedli k soudu a to byla naprostá chyba, ale když se vyřizují účty, ztrácí se kontrola. Musím říct, že jsem ani jednou neslyšel nic o tom, že by policie někoho z politických týrala.*” (Zafranović: 12.díl 13:00).

5.8. Nová ústava 1974

V roce 1974 vláda SFRJ připravila novou ústavu. Ta měla za cíl ještě více posílit decentralizační tendence, zvýšit pravomoci jednotlivých federálních republik a zavést některé prvky konfederace. Za touto novou ústavou stála též čím dál tím výraznější snaha ze strany vedení SKJ o zabezpečení stability země i po smrti Josipa Broze Tita. „*Nejvyšší státní i výkonnou moc ústava svěřovala kolektivním orgánům. Zaručovala v nich rovnoprávné zastoupení všem svazovým republikám a také autonomním oblastem Srbska. Kosovo a Vojvodina byly díky získaným pravomocem de facto povýšeny na úroveň svazových republik. Titovo vedení se tak snažilo vytvořit garanci proti případným pokusům o (...) prosazení hegemonie jednoho etnika.*” (Šesták et al. 1998: 548). V textu ústavy se přímo píše: „*Lidé Jugoslávie, konajíc z práva každého národa na sebeurčení, včetně práva odtržení (...) se sjednotili do federální republiky (...) a založili (...) Socialistickou federativní republiku Jugoslávie.*” (Connor 1984: 162).

Přestože Titovi nová ústava hned v prvním odstavci jmenovitě zaručovala doživotní post prezidenta Jugoslávie – což bylo i v rámci režimů východní Evropy něco zcela nevídaného, platí, že sám „*konfедераční ústavu z roku 1974 přijal s velikým odporem. On s tím typem ústavy nesouhlasil. Podle něho to vedlo k rozbití státu, ne k nějakým volnějším vztahům.*” (Zafranović: 12. díl 45:00). Obavy jugoslávského maršála lze do značné míry považovat za oprávněné i vzhledem k faktu, že dnes je v odborné literatuře ústava z roku 1974 často označována za jednu z hlavních příčin rozpadu SFRJ (Vomlela 2013: 32). Stjepan Mesić, v dané době internovaný kvůli událostem v letech 1971 a 1972, dodává: „*Ale musíme*

uznat, že prakticky trval na tom, aby se v roce 1974 jugoslávská ústava změnila tak, jak jsme to v průběhu Chorvatského jara požadovali." (Zafranović: 12. díl 46:00).

5.9. Reflexe Tita v pohledu jugoslávských národů

Na konci svého života byl Tito přesvědčen o tom, že i díky jeho celoživotní politice je Jugoslávie jednotná a nerozdělitelná. V jednom interview v roce 1978 byla Titovi položena otázka, co bude se SFRJ po něm. Odpověděl: *„Děláme vše, abychom zabránili jakémukoli nátlaku na Jugoslávii po mně. Každý kdo si myslí, že po mé smrti by se mohla Jugoslávie zhroutit, že je v nějakém nebezpečí plánované invaze ze Sovětského svazu – já tomu nevěřím. Jugoslávie má velkou jednotu a to navzdory mnoha etnickým skupinám" (Josip Broz Tito, interview 1978).* To, do jaké míry se jednalo o určitou iluzi, která ho v posledních letech života obklopovala a izolovala od skutečného světa může dokládat tento proslov: *„Stále od druhé světové války se nás ptají, jestli je Jugoslávie jednotná. Rozpadne se jednoho dne, až já nebo někdo jiný tady nebudeme? Jugoslávie dnes je velmi pevně spojená, ať už se na ni jeden dívá odkudkoliv. Po cestě vlakem z Bělehradu minulou noc jsem viděl tolik lidí v dešti čekajících aby nás pozdravili. Dělal by toto někdo, kdyby byl nespokojený? Představte si čekat pět hodin promáčení, jen aby jste nás viděli! To by nikdo nedělal, kdyby byl nespokojený. To dokazuje jednotu našich národů. Je to výraz jejich víry v nás a v naši politiku." (Erdevicki: Part 6 0:58).*

4. května 1980 v Lublaňské nemocnici ve věku 87 let Josip Broz Tito zemřel. Přestože rodný Kumrovec téměř každoročně pravidelně navštěvoval, na sklonku svého života vyjádřil přání, aby byl pochován v Bělehradě nedaleko Bílého paláce, původně královského sídla, odkud dlouhé roky vládl Jugoslávii jako její takřka neomezený vládce (Zafranović: 13. díl 17:00). Po jeho smrti miliony občanů upřímně truchlily, neboť v Titovi viděly obraz otce vlasti, přinášejícího a zaručujícího mír v zemi. *„Přes uměle pěstovaný kult se Tito těšil skutečně velké úctě u příslušníků všech národností." (Rychlík, Perencević 2007: 350).* Po Titově smrti a velkolepém pohřbu však jím udržovaný režim přežil již jen deset let, než se následně bývalá SFRJ pohroužila do krvavého válečného konfliktu, který byl

vyvolán novou vlnou nacionalismu a do značné míry oprávněnými separatistickými tendencemi (Kotyk 1999: 19).

Dozvuky těchto událostí ukazují i rozdílné vnímání osoby maršála Tita mezi jednotlivými národy bývalé Jugoslávie. Například v dnešním Srbsku je vnímán povětšinou záporně, především jakožto komunistický diktátor, který bránil demokratizaci země. Pozitivně, jako obránce srbské svobody a bojovník proti fašismu i komunismu je zde naopak často vnímán Draža Mihailović (Erdevicki: Part 1 8:00), což poměrně pitoreskním způsobem může dokládat i populární heslo: „*Druže Tito tebe Srbi lažu, oni vole djenerala Dražu*” – Soudruhu Tito Srbové ti lžou, oni raději generála Dražu.

O poznání pozitivněji je Titova osobnost vnímána ve Slovinsku a především pak v Chorvatsku. Titovu popularitu zde částečně objasňuje bývalý chorvatský prezident Stjepan Mesić, který uvádí: „*Tito je bezesporu největší politická osobnost, kterou dal světu chorvatský národ. Je otázkou, zda bychom bez Tita dnes Chorvatsko vůbec měli a jestli by vůbec existovali Chorvati. Kdyby Chorvati nebyli převážně antifašisté, kdyby byli všichni na straně okupantů, čili na straně ustašovců, druhá světová válka by neskončila jinak. Vrátilo by se Království Jugoslávie s Petrem II. Karadjordjevičem, ale ten by si přivedl svého ministra obrany Dražu Mihailoviće. V tom případě by třetina Chorvatů utekla, třetinu by pobili a třetina by se asimilovala. Dnes bychom mohli o Chorvatech mluvit jako o historické kategorii, jako o Trácích, Ilyrech, Keltech, kteří kdysi na tomto teritoriu žili, ale teď už neexistují.*” (Zafranović: 13. díl 40:00).¹⁴

¹⁴ A konečně další možností, jak nahlížet na Titův odkaz v nacionální rovině může být fakt, že jeho potomci dnes žijí téměř ve všech nástupnických zemích bývalé Jugoslávie (Skrozza 2009).

Závěr

Práce Pohled Josipa Broze Tita na jugoslávský nacionalismus se pokusila podat vypovídající souvislý obraz o životním postoji jediného jugoslávského maršála k projevům nacionalismu mezi jihoslovanskými národy. V rámci tohoto komplexního tématu by šlo dozajista bádát i nadále, postihnout větší detaily, širší okruh informací a více dobových souvislostí, ale struktura a délka bakalářské diplomové práce takovýmito prostorem nedisponují. Nicméně původní cíle práce se podařilo naplnit – ve stručnosti postihla celý Titův život, všechny nejzásadnější momenty střetu s nacionalismem, včetně jeho názorového ukotvení a vývoje ideji společného státu jižních Slovanů. Úspěšně byly zodpovězeny všechny doplňující výzkumné otázky, které zněly: „Jaký byl vývoj myšlenky společného jihoslovanského státu?“ „Jaké byly hlavní zdroje pohledu Josipa Broze Tita na nacionalismus?“ „Které jsou zásadní momenty života Josipa Broze Tita z nichž můžeme vyvozovat jeho pohledy na nacionalismus?“ S pomocí těchto doplňujících výzkumných otázek se podařilo odpovědět i na hlavní výzkumnou otázku celé práce, která měla znění: „Jaký byl pohled Josipa Broze Tita na jugoslávský nacionalismus?“ Činil jsem tak, podle původního plánu, dle dochovaných Titových proslovů, textů, vzpomínek pamětníků a především pomocí odborné literatury zabývající se danou tematikou.

Reflexe této literatury čítá díla týkající se řady okruhů, z nichž hlavní jsou témata nacionalismu, historie jihoslovanských zemí a osoby Josipa Broze. Pro mě jakožto autora práce je tato reflexe náročným úkolem, ale v obecné rovině můžu konstatovat, že takové literatury je dostatek a je poměrně dobře dostupná. Byl to také jeden z důvodů, proč jsem si toto téma zvolil. Je pravdou, že některé knihy jsem použil při psaní více a jiné daleko méně, což však považuji při tomto typu práce za přirozený jev. Hned po díle Walkera Connora *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy*, které bylo nejzásadnější, jsem využil nejvíce *Dějiny jihoslovanských zemí* od nakladatelství Lidové noviny a knihu Geoffreyho Swaina *Tito: A Biography*, která detailně popisuje diktátorův život. Tyto tři knihy by se daly označit za hlavní zdroje pro tuto práci, tedy společně se značně podrobným dokumentárním cyklem *Tito – Poslední svědci testamentu*.

Mezi zásadní rezervy práce řadím nemožnost vycházet z žádné Titem osobně napsané knihy. Je to způsobené skutečností, že přestože jich napsal celou řadu,

do češtiny jsem nenalezl přeloženou ani jedinou a v angličtině pouze takové, které se netýkaly tématu práce. Ale i v originále se takových knih na území ČR vyskytuje jen poměrně malé množství a jsou těžko dostupné. Proto jsem se rozhodl pracovat především s Titovými zvukově zaznamenanými proslovy a s úryvky jeho textů obsaženými v další literatuře. Jako další podstatný nedostatek vnímám také neúplné prozkoumání hlavního ideologického a ekonomického směru SFRJ. Nejdůležitější z teoretiků Titova režimu, Edvard Kardelj, vytvořil poměrně propracovaný unikátní systém samosprávného socialismu, který se podstatně odlišoval od všech jiných na světě aplikovaných ideologických a ekonomických zřízení.. Bohužel však v této práci není dostatek prostoru, abych podrobněji tento systém rozebral, poukázal na jeho aspekty ve vztahu s fenoménem nacionalismu a rozdílnost jeho projevů mezi jednotlivými národy Jugoslávie, a tak práce zůstala omezená pouze na osobu samotného Josipa Broze Tita.

Závěry, které vyplývají z informací podaných v práci ukazují, že Tito odmítal nacionalismus a vnímal jej jako značně negativní jev škodlivý pro silnou a jednotnou Jugoslávii, jejíž vytvoření a udržení bylo jeho hlavním cílem. V socialistické společnosti, o kterou svou politikou celý život usiloval, si byli všichni lidé rovni, nehledě na jejich etnickou příslušnost či náboženské vyznání a v souladu s touto svou ideou se snažil dbát na rovnoměrný ekonomický i kulturní rozvoj u každého z národů Jugoslávie. Zároveň odmítal z vrchu proklamovanou snahu o vytvoření jednotné jugoslávské národnosti, která byla hlavní politikou Království Jugoslávie, ale osobně vítal takový postup přicházející od občanů samotných a snažil se tím o překonání historických i společenských bariér mezi jednotlivými etniky. Byl tolerantní v oblasti národních tradic, školství a do značné míry i náboženské svobody, avšak stavěl se za trvalé udržení autoritářského systému jedné strany založené na komunistické ideologii a v nacionalismu nikdy nespatořoval nic jiného než zárodek šovinismu a nezdravého separatismu. Proto také vždy v případě, kdy cítil ze strany některého z jugoslávských národů náznak nástupu jakékoli formy nacionalismu, neváhal tvrdě zakročit a využít všech dostupných prostředků na jeho potlačení – především pak v situaci, kdy pocítil možné ohrožení své vlastní pozice nejmocnějšího muže v zemi.

Příloha

Tabulka č. 1 (Banac 1992: 58)

Etnické složení Jugoslávie v roce 1918

Etnická skupina	Počet	Procenta
Srbové	4 665 851	38,83
Chorvati	2 856 551	23,77
Slovinci	1 024 761	8,53
Bosenští muslimové	727 650	6,5
Makedonci	585 558	4,87
Ostatní Slované	174 466	1,45
Němci	513 472	4,27
Maďaři	472 409	3,93
Albánci	441 74	3,68
Arumuni	229 398	1,91
Turci	168 404	1,40
Židé	64 159	0,53
Italové	12 825	0,11
Ostatní	80 079	0,67
Celkem	12 017 323	100

Tabulka č. 2

Etnické složení Jugoslávie v roce 1948

Etnická skupina	Počet	Procenta
Srbové	6 547 117	41,51
Chorvati	3 784 353	23,99
Slovinci	1 415 432	8,97
Muslimové	808 921	5,13
Makedonci	810 126	5,14
Černohorci	425 703	2,70
Bulhaři	61 140	0,39
Češi	39 015	0,25
Slováci	83 626	0,53
Rusové	20 069	0,13
Rusíni a Ukrajinci	37 140	0,24
Albánci	750 431	4,76
Maďaři	496 492	3,15
Němci	55 337	0,35
Rumuni	64 095	0,41
Vlaši	102 953	0,65
Italové	79 575	0,50
Turci	97 954	0,62
Romové	72 736	0,46
Ostatní	19 883	0,13
Celkem	15 772 098	100

Seznam zkratk

KSJ	–	Komunistická strana Jugoslávie
SKJ	–	Svaz komunistů Jugoslávie
SKCh	–	Svaz komunistů Chorvatska
ChSS	–	Chorvatská selská strana
SFRJ	–	Socialistická federativní republika Jugoslávie
SSSR	–	Svaz sovětských socialistických republik
NDH	–	Nezávislý stát Chorvatsko (Nezavisna Država Hrvatska)
VMRO	–	Vnitřní makedonská revoluční organizace
ÚV	–	Ústřední výbor
AVNOJ	–	Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie (Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodjenja Jugoslavije)

Literatura

Banac, Ivo. 1992. *The National Question in Yugoslavia*. Ithaca: Cornell University Press.

Berend, Ivan T. 1998. *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II* Los Angeles: University of California Press.

Connor, Walker. 1984. *The National Question in Marxist–Leninist Theory and Strategy*. Princeton: Princeton University Press.

Gellner, Ernst. 1993. *Národy a nacionalismus*. Praha: nakladatelství Josef Hříbal.

Glenny, Misha. 2003. *Balkán*. Praha: BB art.

Hroch, Miroslav. 1986. *Evropská národní hnutí v 19. století*. Praha: Svoboda.

Hroch, Miroslav, Vlasta, Kubišová. 1990. *Velká francouzská revoluce a Evropa*. Praha: Svoboda.

Hroch, Miroslav. 1999. *V národním zájmu*. Praha: Lidové noviny.

Hroch, Miroslav (ed.). 2003. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Hroch, Miroslav. 2009. *Národy nejsou dílem náhody: Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Choy, Lee Khoon. 1993. *Diplomacy of a Tiny State*. Singapur: World Scientific Publishing.

JTA. 2003. „Around the Jewish World at Croatia Reunion, Survivors Mark Passage from Prisoners to Fighters" *Jewish Telegraphic Agency* (online) Dostupné z: <<http://www.jta.org/2003/10/30/archive/around-the-jewish-world-at-croatia-reunion-survivors-mark-passage-from-prisoners-to-fighters>> (25.4.2015)

Kaplan, Robert D. 1994. *Balkan Ghosts: A journey through history*. Londýn: Papermac.

Kotyk, Václav. 1999. *Josip Broz Tito a Evropa*. Praha: Nakladatelství Eva.

Majewská, Petra. 2011. „Etnonáboženská situace v Bosně a Hercegovině" (online) Dostupné z: <<https://library.upol.cz/aRLreports/kp/125249-604133522.pdf>> (25.4.2015)

Pelikán, Jan, Lubomíra Havlíková, Tomáš Chrobák, Jan Rychlík, Miroslav Tejchman, Ondřej Vojtěchovský. 2004. *Dějiny Srbska*. Praha: Lidové noviny.

Pelikán, Jan, Miroslav, Tejchman. 1996. *Dějiny Jugoslávie (1918-1991)*. Praha: Karolinum.

Perica, Vjekoslav. 2002. *Balkan Idols: Religion and Nationalism in Yugoslav states*. New York: Oxford University press.

Prauser, Steffen, Arfon, Rees. 2004. „The Expulsion of 'German' Communities from Eastern Europe at the end of the Second World War" (online) Dostupné z: <<http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/2599/HEC04-01.pdf;jsessionid=CB73E522CEBC712DFCB4CBC58D54FFA4?sequence=1>> (25.4.2015)

Rychlík, Jan, Miroslav, Kouba. 2003. *Dějiny Makedonie*. Praha: Lidové noviny.

Rychlík, Jan, Milan, Perenčević. 2007. *Dějiny Chorvatska*. Praha: Lidové noviny.

Rychlík, Jan, Mária Tonková, Ladislav Hladký, Aleš Kozár. 2011. *Dějiny Slovinska*. Praha: Lidové noviny.

Rychlík, Jan. 2009. *Mezi Vídní a Cařihradem*. Praha: Vyšehrad.

Sherwood, Timothy H. 2013. *The Rhetorical Leadership of Fulton J. Sheen, Norman Vincent Peale, and Billy Graham in the Age of Extremes*. Lanham: Lexington Books.

Skrozza, Tamara „Potomci i naslednici Josipa Broza Tita" *Vreme*. 2009 (online) Dostupné z: <<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=863733>> (25.4.2015)

Stevenson, John. 2004. *Dějiny Evropy*. Praha: Ottovo nakladatelství.

Swain, Geoffrey. 2011. *Tito: A Biography*. New York: I.B.Tauris.

Šesták, Miroslav, Miroslav Tejchman, Lubomíra Havlíková, Ladislav Hladký, Jan Pelikán. 1998. *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha: Lidové noviny.

Tejchman, Miroslav. 1982. *Boj o Balkán*. Praha: Academia.

Tejchman, Miroslav. 1989. *Balkánský fašismus*. Praha: Academia.

Telegraf. 2014. „OD RAVNE GORE DO MARŠALA: Kako je Dražin vojvoda postao Titov ministar!" (online) Dostupné z: <<http://www.telegraf.rs/vesti/politika/1337502-od-ravne-gore-do-marsala-kako-je-drazin-vojvoda-postao-titov-ministar-foto-video>> (25.4.2015)

Tomasic, D. A. 1957. *National Communism and Soviet Strategy*. Washington D.C.: Public Affairs Press.

Vomlela, Lukáš. 2013. *Svaz komunistů Srbska v procesu tranzice a dezintegrace Jugoslávie*. Opava: Slezská univerzita v Opavě.

Weithmann, Michael W. 1996. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad.

West, Richard. 1996. *Tito and the Rise and Fall of Yugoslavia*. New York: Carroll & Graff.

Zukin, Sharon. 1975. *Beyond Marx and Tito: Theory and Practice in Yugoslav Socialism*. New York: Cambridge University Press.

„1941: Mass Murder" *Holocaust Chronicle* (online). Dostupné z:
<<http://www.holocaustchronicle.org/staticpages/231.html>> (25.4.2015)

Prameny

Erdevicki, Mira. „Tito's Ghosts" *BBC Four*, 2008. (video) Dostupné z:

<<http://www.bbc.co.uk/programmes/b0091tjj>>

Dostupné také z:

<https://www.youtube.com/watch?v=x88zm3k_vP4&list=PLyi9l8BdrHtDZKK7GWUSewtFdQNw20654> (25.4.2015)

Glogovac, Janja. „Titova cesta" *Česká televize*, 2001 (video). Dostupné z:

<<http://www.ceskatelevize.cz/porady/1031756122-titova-cesta/20032424926/>>

Dostupné také z: <https://www.youtube.com/watch?v=uGBQLOg4YZI>> (25.4.2015)

„Josip Broz Tito , interview 1978. english subtitle Pitanje: Sta ce biti sa SFRJ posle Vas?" *youtube*, 23.4.2009 (video). Dostupné z:

<<https://www.youtube.com/watch?v=6cCxrBkzoak>> (19.4.2015)

Korfská deklarace. 1917. (online) Dostupné z:

<http://bs.wikisource.org/wiki/Krfska_deklaracija> (25.4.2015)

Marx, Karel, Bedřich, Engels. 2009. *Manifest komunistické strany*. Brno: Svaz mladých komunistů Československa.

Zafranović, Lordan. „Tito – Poslední svědci testamentu" *Česká televize*, 2010

(video) Dostupné z: <<http://www.ceskatelevize.cz/porady/10450099952-tito-posledni-svedci-testamentu/213382555220001/>>

(23.2.2015)

Abstrakt

Bakalářská diplomová práce *Pohled Josipa Broze Tita na jugoslávský nacionalismus* se zabývá analýzou názorů jugoslávského maršála, doživotního prezidenta a partyzánského vůdce Josipa Broze Tita (1892-1980) na problematiku nacionalismu v kontextu jihoslovanských národů. Stručně popisuje obsah pojmu nacionalismus, jeho chápání v pojetí marxismu-leninismu, historické pozadí diktátorova života a zásadní ideové a politické události v dějinách regionu, které utvářely jihoslovanské národy do současné podoby. Především však práce zkoumá vývoj Titových postojů vůči nacionalismu, jejich ideologické i osobní kořeny, a rozebírá je na základě konkrétních střetů s nacionalismem a jím učiněných rozhodnutí v těchto klíčových momentech. Činí tak, kromě odborné literatury, na základě částí textů Titových spisů, proslovů, vzkazů, rozhovorů a také vzpomínek očitých svědků událostí.

Klíčová slova:

Josip Broz Tito, Jugoslávie, nacionalismus, komunismus, samosprávný socialismus, druhá světová válka, Balkán

Abstract

The Bachelor Thesis View of Josip Broz Tito on Yugoslavian Nationalism deals with the analysis of opinions of Yugoslavian marshal, president for life and partisan leader Josip Broz Tito (1892-1980) on problematics of nationalism in the context of South Slavic nations. Concisely describes content of the idea of nationalism, it's meaning in the concept of Marxism-Leninism, historical background of dictator's life and crucial ideological and political events in the history of the region which shaped South Slavic nations to the current form. But first of all the Thesis examines the evolution of Tito's attitudes towards nationalism, their ideological and personal roots and analyzes them on the basis of particular confrontations with nationalism and decisions made by him in these key moments. It does so on the basis of parts of Tito's writings, speeches, messages, conversations and also memories of eyewitnesses of the events.

Key words:

Josip Broz Tito, Yugoslavia, nationalism, communism, self-management socialism, World War II, Balkan